

1940'LARIN TÜRKİYE'SİNDE AMERİKAN EMPERYALİZMİ VE 'HAMİ ARAYIŞI' ÂDETİ İLİŞKİSİ

Pınar AKARÇAY*

Gökhan AK**

Öz

1940'lı yıllar, Türk siyasal ve düşünce yaşamında önemli etkileri olan bir dönemdir. Nitekim bu yıllar, II. Dünya Savaşı'nın dünyada yol açtığı etkin ekonomik-politik şartlar ve sonuçlar bağlamında, uluslararası arenada yeni emperyalist düzenlerin kurulmasına yol açmıştır. Yine bu yıllar, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin yöneticilerinin, bu düzenlerin dikte ettiği Batı (Amerikan) ve Doğu (Rus) emperyalizmleri arasına sıkışıp, milli siyasalara aykırı bir yön arayışına girdikleri bir dönem olmuştur. Bu çalışmanın ilk sorunsalı, söz konusu arayışın, modern Türkiye'ye Osmanlılardan miras kalmış tarihsel bir gelenek olan 'hami' arayışı âdetinin bir uzantısı olarak, devlet ricalinin ruhlarında tekrar canlandığıdır. İlk sorunsal kapsamında bu tarihi gelenek irdelenecektir. İkinci sorunsal ise, 1940'larda dünyaya yeni bir düzen dikte eden Amerikan emperyalizminin, Türkiye'nin yöneticilerinin siyasal tercihleri bağlamında, anılan yıllardaki 'yön' arayışı ile kesişen şartları ve etkileşimleridir. İkinci sorunsal kapsamında, 1940'larda Amerikan emperyalizminin ortaya çıkışı, yükselişi ve Anadolu topraklarına daveti irdelenecektir.

Anahtar Sözcükler: Osmanlı İmparatorluğu, Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı-Türk Siyasal Hayatı, Tarihsel 'Hami' Arayışı Geleneği, Amerikan İmparatorluğu.

THE RELATION BETWEEN AMERICAN IMPERIALISM AND 'TUTELAR SEEKING' TRADITION IN THE 1940S' TURKEY

Abstract

The years of 1940s are an era which affected Turkish political and intellectual life significantly. Thus these years caused new imperialist forms in the international arena which stemmed from those significant social, political and economical conditions of the 2nd World War. These years are also an era which Turkish politicians, who stuck between two imperialist blocs, West (USA) and East (Russia), seeked carelessly and urgency a new direction that was contrary to national policies. First problematic of this study is that the mentioned-direction is a spiritual rebirth in the spirits of Turkish politicians as an extension of a historical custom

* Dr. Öğr. Üyesi, Uppsala Üniversitesi, Yerleşim ve Kent Araştırmaları Enstitüsü (Misafir Araştırmacı), (pinar.akarcay@ibf.uu.se).

** Dr. Öğr. Üyesi, Nişantaşı Üniversitesi, İİSBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, (gokhan.ak@nisantasi.edu.tr).

of seeking a 'protector' inherited from the Ottomans to Turkey. This historical tradition will be analysed in the context of the first problematic. The second problematic is the essential conditions and interactions of that Turkish politicians' seeking direction with the American imperialism which dictated to establish a new world order. In the context of the second problematic, the birth, rise and penetration of the American imperialism into the Anatolian territory in the 1940s.

Keywords: *Ottoman Empire, Republic of Turkey, Ottoman-Turkish Political Life, Historical Tradition of Seeking 'Tutelar', American Empire.*

*"Şu akıp giden kum seline bak;
ne durması var, ne dinlenmesi.
Bak birdenbire nasıl bozuluyor dünya,
Nasıl atıyor bir başka dünyanın temelini."*
Mevlânâ Celâleddin Rûmî¹

Giriş

1940'lı yıllar, "Yeni" Türkiye'nin, İkinci Büyük Savaş olarak da tanımlayabileceğimiz II. Dünya Savaşı, diğer deyişle İkinci Büyük Savaş ertesinde karşılaştığı sarsıcı iç/ dış gelişmeler karşısında, iç ve dış siyasal yaşamını ciddi ölçüde ve daha da önemlisi geleceğe matuf şekilde şekillendirdiği bir dönemdir. Örneğin Türkiye, Batılı tarzda parlamenter demokratik bir sisteme bu yıllarda geçebilmiş; aynı dönemde kurulan yenedünya düzeni bağlamında da "taraf"ını Batı bloğundan yana kullanmıştır. Türk siyasal tarihi için önemli dönemeçler içeren 1940'lar, yine Türk düşünce hayatı için de bu paralelde dikkat çekici dönüm noktaları barındırmaktadır. Örneğin, Türk toplumunda, özellikle 1960'larda yükselen sağ ve sol temelli siyasal kamplaşmanın ilk tohumlarının atılmaya başlandığı yılların, 1940'lar olduğunu söylemek mümkündür. Bunun en başta gelen sebeplerinden biri olarak, Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) İkinci Büyük Savaş sonrasında Anadolu topraklarına emperyalist bir hegemon olarak davet edilmesi ve bundan doğan sosyo-politik etkileşimlerin etkisiyle Türk toplumunun siyaseten ayrışmasının tetiklenmesi ve hızlandırılması gösterilebilir. Söz konusu etkileşimin irdelenmesi, bu çalışmanın ana omurgasını oluşturmaktadır.

Normalde devletler, bağımsız olması gereken dış politikaları çerçevesinde, diğer devletlerle bağımsız dış ilişkiler kurmayı amaç edinmişlerdir².

- 1 İsmail Cem, *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, Cem Yayınevi, İstanbul, 6.bs., 1977, s.3.
- 2 Devlet, dış politikasını, kendi ulusal gerekleri ve çıkarları yönünde saptayacak ve bu yönde yürütmeye çalışacaktır. İşte burada dış politikanın bağımsızlığı sorunuyla karşılaşılır. "Bağımsız dış politika"nın ne olduğunu belirtebilmek için "Bağımsız Devlet" in ne olduğunu bilmek gerekir. Devletin bağımsızlığı, yetkilerinin kullanılmasında bir yabancı iradenin denetiminde olup olmadığına ya da bir yabancı iradeye bağlı bulunup bulunmadığına

Günümüzde olduğu gibi, geçmiş dönemlerde de bu ilişkilerin, özellikle komşu devletler arasında yoğunlaştığı, bunların temelde hanedanlık mensupları arası evlilikler yoluyla akrabalık ilişkisi kurma ve devletler arası ticari ilişkileri sağlamlaştırarak, karşılıklı bağımlılık ve muhtaçlık ilişkisi yaratma şeklinde olduğu görülmektedir³. Bu bağlamda, ülkeler arasında kurulacak ticari ilişkilerin, devletlerin güçlü veya zayıf dönemlerine göre değişik özellikle kazandığı da göz ardı edilemeyecek bir gerçektir. Devlet güçlü ise, kurulan ticari ilişkiyi diğer devletin kendisine müttefik olması yönünde kullanabilir. Diğer deyişle, bu karşılıklı ticari bağlar ve ilişkiler, karşılıklı çıkarlara hizmet etmekte ve güçlü devletin eline dış politika uygulamalarında güçlü bir enstrüman vermektedir.

Osmanlı Devleti de, kuruluş aşamasından itibaren malî amaçlarla ve dış politikada denge aracı olarak çeşitli ülkelere imtiyazlar tanımışlardır. Fetihlerle hızla büyüyen devlet, iyi bir siyasi denge kurarak düşman sayısını mümkün olduğu kadar az tutmaya çalışmış, bunda da kapitülasyonları kullanarak düşman olması muhtemel olan ülkeleri müttefik durumuna getirmeye gayret etmiştir. Nitekim Osmanlı da, dış ticaretini -günümüzde de birçok devletin yaptığı şekilde- uluslararası ilişkilerin bir aracı olarak kullanmıştır⁴. Nitekim Osmanlı yöneticilerinin dış ticaret politikalarını etkileyen önceliklerden biri, uluslararası ilişkilerde dost kazanma amacı olmuştur. Devlet-i Aliye, 1535'te Fransa'ya verdiği kapitülasyonlarla Avrupa Hıristiyan bloğunu bozmayı ve Habsburglar'ın (Avusturya-Macaristan İmparatorluğu) giderek artan gücüne karşı Avrupa arenasında müttefikler kazanmayı hedeflemiştir. Ayrıca kapitülasyonlar, benzer bir politik amaçla, 16. yüzyılda beliren İspanya tehlikesine karşı İngiltere'ye de verilmiştir. Zira coğrafi keşiflerden sonra hızla güçlenen İspanya, o devirde Osmanlı Devleti'ni tehdit eder duruma gelmiştir⁵.

---

göre tayin edilmektedir. Devletin yasama, yürütme ve yargı yetkileri üzerinde, yabancı bir iradenin denetimi varsa; yabancı bir irade bu yetkilerin kullanılmasına yön verebiliyor ya da bunları felce uğratabiliyorsa, o devletin bağımsızlığından söz etmeye imkân yoktur. Bkz. Edip Çelik, *100 Soruda Türkiye'nin Dış Politika Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1969, s.6.

- 3 Ancak, devletler arasında ne kadar karşılıklı çıkarlar temelinde ilişkiler kurulsun da kurulsun, siyasi bağımsızlığın ekonomik bağımsızlıkla iç içe ve paralel gittiğini anlayamayan veya bilemeyen Osmanlı devlet adamları adeta İmparatorluğun temelini bir 'emperyalizm' bombası koymuşlardır ve tarihe, akıl almaz bir biçimde, şu gerçeklerin geçmesini sağlamışlardır; "1825 Şubatında İngiltere'de [İngiliz Şark Ticaret] şirket[i] azaları umumi bir toplantı yapıp vaziyeti konuştuktan sonra şirketi dağıttılar ve imtiyaz beratlarını devlete teslim ettiler. Şirket o vakte kadar tam imtiyazlı olarak 244 sene müddet Türkiye ticaretini idare etmişti!" Bkz. Sir Adolphus Slade, *Sir Adolphus Slade'in (Müşavir Paşa) Türkiye Seyahatnamesi ve Türk Donanması ile Yaptığı "Karadeniz" Seferi*, Çev. Ali Rıza Seyfioğlu, T.C. Askeri Deniz Matbaası, İstanbul, 1945, s.208.
- 4 Aydın Yalçın, *Türkiye İktisat Tarihi - Osmanlı İktisadında Büyüme ve Gerileme Süreci*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1979, s.289.
- 5 Oral Sander, *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü*, İmge Kitabevi, Ankara, 10.bs., 2016; Tefvik Güran, *İktisat Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul, 2011; Salih Özbaran, *Yemen'den Basra'ya Sınırdaki Osmanlı*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2004; Ertuğrul Acartürk ve Ramazan Kılıç, "Osmanlı Devleti'nde Kapitülasyonların İktisadi ve Siyasi Perspektiften Analizi", *H.Ü. İİBF Dergisi*, C.29, S.2, Ankara, 2011, s.17-19.

Ancak, “her çıkışın bir inişi vardır” özdeyişi ışığında, güçlü devletin zayıflamaya başladığı dönemde bu ticari imtiyazlar, diğer devlet(ler)in önüne büyük bir bela olarak çıkmakta ve güçlü devletin güç kaybını daha hızlandırmakta, çöküşe giden yolu imtiyazlı devletler lehine genişletmektedir. Deyim yerindeyse, ‘sömürü’nün diğer bir adı olan “imtiyaz virüsü”, kana daha hızlı karışmaktadır. Nitekim gücünü yitirmeye başladığında, onurunu koruma erdemini gösterebilecek bir devlet, bağımsızlığını her şartta koruma inancı içinde, ne güçlü devletlerden borç alır, ne güçlü devletlerin hamiliğini arar, ne de halkını emperyalizmin kucağına atar. Ancak, Osmanlı’nın çöküş döneminde bu durum pek de böyle olmamıştır.

Bu bağlamda, daha önce vurgulandığı üzere, 1940’lı yıllar, Türk siyasî ve düşünce hayatında önemli etkileri olan bir dönemdir. Bu anlamda, anılan döneme zemin sunmuş tarihsel bir gelenek olarak Osmanlı-Türk tarihinde dikkat çektiğimiz bir ‘hami’ arayışı âdeti, bu çalışmanın ana sorunsalını ve buna bağlı olarak da inceleme amacını oluşturmaktadır. Bu arayış sorunsalı, 1940’lı yıllarda dünyada şekillenen ve Türkiye’yi de etkisi altına alan Amerikan emperyalizmi ile kurduğu ilişki bağlamında irdelenecektir.

1. Tarihsel Bir Gelenek Olarak Osmanlı-Türk Tarihinin ‘Hami’ Arayışı Âdeti Üzerine

17. yüzyıldan itibaren -gerçekte- çöküşe geçen ve o zaman değin kapitülasyonları dış ticaret ve dış politikasının güçlü bir aracı olarak kullanan Osmanlı İmparatorluğu, İngiltere ile yaptığı 1838 tarihli Baltalimanı Ticaret Anlaşması ile bu kapitülasyonların aleyhine işlediğini açıkça görmüş; ancak, artık yarı-sömürge olma süreci⁶ iyice hızlanan İmparatorluk için, deyim yerindeyse iş işten geçmiştir. Bu şartlarda da çöküş, kaçınılmaz bir sonu teşkil etmiştir. Niyazi Berkes’in⁷ bu anlaşmaya ilişkin saptamaları şöyledir⁸:

“Uzun bir gericilik safhasından sonra ıslahat kapısı 1838’de, bermutat yumurta kapıya gelince, açıldığı zaman Mahmut II Türkiye için büyük sonuçları olacak önemli bir karar vermek zoru ile de karşılaşmıştı: İngiltere ile yapılması teklif edilen bir ticaret anlaşmasını imzalamak. Aslında Babı Alinin amacı, nerede ise İstanbul’a dayanmak üzere olan Mehmet Aliye karşı İngiltereden askeri yardım sağlamaktı. Türk ordusunun İngiliz subaylarının emrine verilmesini istiyen Palmerston’un teklifini Mahmut reddedince İngiltere askeri yardım fikrinden vazgeçti; bunun yerine bir ticaret anlaşması teklif etti. Bu antlaşma gereğince İngilterenin ve onun peşinden başka Avrupa devletlerinin Türkiye’ye diplomatik destek sağlayacağı umuluyordu. Bundan başka bu antlaşmanın gerektirdiği liberal ekonominin Türkiye’yi Batı uygarlığına sokacağına inanılıyordu.”

6 Osmanlı’nın yarı-sömürge haline gelişiyle ilgili yetkin bir kaynak olarak bkz. Tevfik Çavdar, *Osmanlıların Yarı-sömürge Oluşu*, Ant Yayınları, İstanbul, 1970.

7 Niyazi Berkes, *İkiyüz Yıldır Neden Bocalıyoruz?*, İstanbul Matbaası, İstanbul, 2.bs., 1965a, s.22.

8 Bu konuda ayrıca bkz. Attilâ İlhan, *Hangi Batı?*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2002, s.9.

Bu durum, Osmanlı-Türk modernleşmesinin Batıcılık yolunda 19. yüzyıl başlarında geldiği önemli bir aşamadır. Ancak, yine Berkes'in deyişiyle; "...bizde batıcılıkla anlaşılan şey Türk evrimini çağdaş uygarlığa uygun yönde geliştirmektir. Halbuki Avrupa'da ve Amerika'da batılılaşma ve batıcılık; Batı diplomasisine uyma anlamına gelir. Bu yüzden onlara göre Kemalist dönem Batı aleyhtarlığı, Menderes dönemi Batıcılık dönemidir! Batı diplomasisinden bağımsız olan bir batıcılık, Batı dilinde, Batı düşmanı kötü bir ulusçuluk demektir."⁹ Bu şekilde, aslında erken Cumhuriyet döneminde Atatürklü yıllar ertesindeki iktidarların benimsediği körü körüne Batıcılık sayesinde, Atillâ İlhan'ın da vurguladığı şekilde, Batı diplomasisi için, onun önerdiğinden farklı bir liberallik bile, bize adeta yasaktır; buna karşı çıktığı anda da, bunlar Batı diplomasisi tarafından "kötü milliyetçi", yani "Kemalist" olarak nitelendirilmektedir.¹⁰

Bu meyanda, Berkes'in iddia ettiği şekilde, sonuçta Türkiye'nin, bu dönemden Kurtuluş Savaşı'na kadar Batı ekonomisinin açıkça hükmü altına girdiğini söylemek mümkündür. Keza Boratav da, yarı-sömürgeci özellikleri arasında hammadde ihracatçısı, sınaî malı ithalatçısı olmak, ağır dış borçların yarattığı ekonomik, askeri, siyasî bağımlılık gibi belirleyici özellikleri vurgulamaktadır¹¹. Ayrıca, devletin güçsüz ve dış diplomatik destek aradığı bu dönemde güçlü Batılı devletlere artarak verilen sivil ve askeri imtiyaz ve kapitülasyonlar ve izlenen teslimiyetçi politikalar¹², hem devletin sanayileşmesinin gerektiği bir süreçte devletin önünde en büyük kösteklerden birini teşkil etmiş, hem de devletin iç ve dış güvenliğini ve ordusunun komutasını Batılı devletlerin askeri personelinin emrine vermiştir¹³. Ancak, örneğin Başkaya,

9 Niyazi Berkes, *Türk Düşününde Batı Sorunu*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1975, s.29.

10 Atillâ İlhan, "'Mazlumlar', Nasıl Birleşmesin?", *Cumhuriyet*, 17 Şubat 1999, s.22.

11 Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi (1908-1985)*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1987, s.11-13.

12 "Viktorya İngilteresinin geri milletleri sömürmeden gelen servetlere dayanan bayat, ilhamsız, verimsiz ve hattâ geri fikirlerinin kırıntılılarıyla reform yapmağa kalkıyoruz. Reşit Paşa düşündüğü reformları İngiltere başbakanı Palmerston'la kararlaştırıyor. Lord, ona sıkı tenbihle bulunuyor: "meşrutiyete hiç lüzum yok; huristyan tab'aya serbestlik verin, yeter. Sizin asıl muhtaç olduğunuz şey askeri yardımdır" diyor. Bunu da sağlamayı vadediyor, yalnız ordunun başına İngiliz veya Polonyalı kumandanlar konmasında nedense ısrar ediyor. Hülâsa, örnek bir İngiliz peykiyiz." Bkz. Niyazi Berkes, *Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler*, Yön Yayınları, İstanbul, 1965b, s.20-21. Bu satırlar, I. Dünya Savaşı'nda çeşitli cephelerdeki ordularımızı doğrudan Alman komutanların komuta-kontrol emrine veren dâhili siyaseti ve bu dönemde azami noktasına ulaşan Alman uyduculuğunu hatırlatmaktadır.

13 Bu duruma ibretlik bir örnek olarak, 19. yüzyılda Osmanlı Donanması'nın mukadderatında uzun yıllar -etkili ve yetkili olarak- söz sahibi olduğu pek de bilinmeyen ve donanmada Ferik Amiral rütbesine kadar yükselmiş bir İngiliz Deniz subayı olan Adolphus Slade'in hayatına ilişkin şu anlatımlar yeterli olabilir; "İngiliz donanması subaylarından iken Yunan ihtilali sırasında İngiliz donanması şark sularında hizmet etmiş, bir aralık, yani 1829, 1830 ve 1831 senelerinde Türkiyede seyahatler yapmış olan Sir Adolphus Slade... Türkcüye çevirdiğimiz bu kitabı yazdığı tarihten 17 yıl sonra İngiltere devleti tarafından Türk donanmasına âriyet verilmiş ve uzun müddet (Ferik amiral) rütbesine donanmamızda hizmet eylemiştir... Adolphus Slade bu kitabı yazdığı vakit genç bir İngiliz deniz subayı idi; şüphesiz, bir gün olup uzun yıllar geçirmek üzere Türkiyeye geleceğini, Türkiye devletine bir amiral olarak hizmet eyleyeceğini, Türkiyenin mukadderatı bahis mevzuu olduğu harp ve siyaset buhranlarında Türk donanmasının ve binlerce Türkün hayatının kendisine emanet edileceğini... hiç düşünmemişti." Bkz. Sir Adolphus Slade, *Sir Adolphus*

genç Cumhuriyet'in de, uygulanan iktisadî politikalarla bu yarı-sömürge olma özelliğini sürdürdüğüne dikkat çeker; *"Cumhuriyet aydınları, tarihsel olayları tahriş ederek ve gerçeğin saptırılmasıyla hegemonya boşluğunun doldurulabilmesi amacıyla, kişi kültü üretip kişiye tapma yolunu seçtiler. Buna mecburdular; keza Batılılaşan Cumhuriyet Türkiye'sinin aynı zamanda yarı-sömürge haline getirildiğini gizlemeleri lazımdı."*¹⁴.

Dolayısıyla, bir yandan kapitülasyonların varlığı, diğer yandan Avrupa'daki halk ihtilalleri, coğrafi keşifler, merkantilizm ve Sanayi Devrimi ile birlikte Osmanlı karşısında hızla siyasî ve ekonomik bir rakip olarak yükselen Batı'nın üstünlüğü, öte yandan da Osmanlı'nın dünyanın yeni gidişinden uzak bir imparatorluk haline gelmesi, uzun zamandır uyguladığı Batılı reformların eski düzenini -ve gücünü- getirmedeğini gören Osmanlı'yı 17. ve 18. yüzyılların kudretli devletleri olan Fransa ve İngiltere'nin peyki haline sokmuştur¹⁵. Nitekim Berkes'in "Peykçilik Modeli Batıcılık" olarak nitelediği şekilde:

*"O zamanki Fransa'nın Yakınoğlu'daki rolü, şimdiki Amerika'nın rolüne benzer bir roldü. Avrupa'nın en kudretli devletiydi... İkinci perde, ortaya İngiltere'nin çıkmasıyla başlar... Napolyon savaşlarının Rusya yönünden İngiltere yönüne dönmesi, Osmanlı İmparatorluğu'nu yok olmaktan kurtardı. Fakat bu savaşların ardından ortaya zamanın en kudretli devleti olarak İngiltere çıktı. Batı devletleri dünyaya hükmedecek kudrette oldukları zaman zayıf devletler için büyük bir tehlikedirler... Çok geçmeden dış yardım şeklinde başlayan İngiliz siyaseti, evvelce Fransa'yla olduğu gibi gene peykçilikle sonuçlandı."*¹⁶.

Tanzimat döneminden sonra, Osmanlı'daki Batılılaşma çabalarına paralel giden bu peykleşme süreci, devlet ve toplumun her alanında yaptığı büyük yıkımlarla birlikte I. Dünya Savaşı'na kadar ulaşır. Bu zarar ve yıkımları, ne II. Meşrutiyet'in ilanı, ne de savaş öncesinin güçlü ve kudretli Almanya'sından medet umulan Alman peykçiliği önleyebilir. Bu Alman peykçiliğinden de "Alman irfanı" diye bir alay hezeyan, Almanya'daki cahil popüler yazarların yaydığı kan, ırk, dünya egemenliği gibi insanlık ve dünya barışı için ne kadar tehlikeli olgu varsa, hafızalarda ancak bunlar kalır. Sonuçta da, Berkes'in deyişiyle; *"Ne Alman endüstrisinden, ne biliminden, ne sanat ve felsefesinden bir iz kalır."*¹⁷.

Osmanlı için bu Fransız, İngiliz ve Alman peykçiliklerinde ana diplomatik amaçlardan biri, "Moskof" a karşı bu ülkelerin siyasî, ekonomik ve askeri desteğini almaktır. Cumhuriyet döneminde II. Dünya Savaşı ertesinde görüldüğü üzere, Türkiye'nin bu kez "Sovyet Rusya" etiketli Moskof tehdidinde

Slade'in (Müşavir Paşa) Türkiye Seyahatnamesi ve Türk Donanması ile Yaptığı "Karadeniz" Seferi, Çev. Ali Rıza Seyfioğlu, T.C. Askeri Deniz Matbaası, İstanbul, 1945, s.vii.

14 Fikret Başkaya, *Paradigmanın İflası: Resmi İdeolojinin Eleştirisine Giriş (Batılılaşma Çağdaşlaşma Kalkınma)*, Özgür Üniversite Yayını, Ankara, 16.bs., 2011, s.141-142.

15 Bu çalışmada "peykçilik", "peyk olma" gibi ifadeler, "bir başkasının güdümünde olmak, uydusu olmak" anlamlarında kullanılmaktadır. [Y.N.]

16 Niyazi Berkes, *Türk Düşününde Batı Sorunu*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1975, s.13-24.

17 A.g.e., s.23.

karşı Batı'nın, özellikle de ABD'nin destek ve hamiliğini araması ve hatta istekle talep etmesi garip bir tecelli değildir. Zira anılan dönemde dünyanın en kudretli devleti bu kez ABD'dir. Ve Türkiye, artık uluslararası arenada iki siyasal kutbu oluşturacak Amerikan merkezli Batı emperyalizmi ile Rusya merkezli 'Kızıl emperyalizm'¹⁸ arasına sıkışmış bir halde hamisini aramaktadır.

Nitekim Cumhuriyet'in Atatürk sonrasındaki yönetici egemen sınıfları, Mustafa Kemal dönemindeki başı dik devrim politikalarından gittikçe uzaklaşarak, gerek II. Dünya Savaşı boyunca, gerekse savaşın hemen ertesinde kendilerini -umutsuz bir halde- bu iki esaslı emperyalizmin arasında sıkışmış halde bulmuşlardır. Zira devlet idare ve hükümet edenlerin adeta geçmişten gelen ve adeta genlerine işlemiş olan ve yalnızca Mustafa Kemal döneminde akamete uğrayan "hami arama kültürü", diğer deyişle "peykçilik siyaseti" tekrar ruhları sarmış haldedir. Kısaca, bir hamî bulunmalıdır.

Bu noktada, Osmanlı-Türk sosyo-politik tarihinde, ıslahat yapma ile uyduculuk arasındaki doğrudan ilişkiye ışık tutacak ilginç bir ayrıntı aklı gelmektedir. Berkes, Kanada'ya göçtükten sonraki yıllarda, zaman zaman Türkiye'ye gelmekte ve Ankara'da İlhan'ı ziyaret edip, görüşmekte ve ikisi dost sohbetleri etmektedirler. Bunlardan birinde, İlhan'ın aktardığı; "*Niyazi Berkes, Osmanlı'da -genel olarak Türkler'de- bildiğimiz manasıyla 'Şariatçılığın' yaygın ve geçerli olmadığını düşünürdü; yine o yıllarda bir yaz günü, sırtında beyaz bir gömlek, üst cebinde gözlük muhafazası, çayını içerken demişti ki: "...her ıslahat hareketi, Batılı bir devletin uydusu olmamız şekline döndüğü, aleyhimize sonuçlanıyordu; Şariat'ın halk arasında taraftar bulabilmesi, bu yüzden mümkün olabilmıştır.*"¹⁹ şeklindeki görüşleri, gerek tarihsel bir örnek, gerekse de Türklerde bu geleneğe dönüşmüştür savının hala geçerliliğini koruduğu bağlamda önemli bir betimleme yapmaktadır. Ayrıca, Berkes'in bu tahlili, 1946-1950 arası çok partili yaşama geçiş dönemindeki CHP iktidarı ve hükümetlerinin politikalarından görüleceği üzere, 1945 sonrasında Türkiye'de demokratikleşme yolunda

18 Anadol'un, aşırı milliyetçi bir söylemle kaleme alınmış *Kızıl Emperyalizm* başlıklı kitabı, ön kapağında; "*Millî Eğitim ve Kültür Bakanlıklarınca Tavsiye Edilen Mükemmel Eser*" şeklinde tuhaf bir ifade barındırmakta ve hatta 3. sayfasında, "*Bu kitap; Kültür Bakanlığı'nın "Kitap ve Süreli Yayınlar Seçme Kurulu" nun kararı ile Kütüphaneleri için satın alınmış, Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Heyeti kararı ile orta dereceli okullara tavsiye edilmiştir.*" şeklinde ilginç bir vurguya sahiptir. Bütün bunlara rağmen, büyük bir ciddiyetsizlik göstergesi olarak, *devletin önerdiği* bu kitabın yayım tarihi bile bulunmamaktadır. Ancak, devlet tarafından, Bakanlık okullarına ve Türk eğitim camiasına bu *övgü* dolu ifadelerle *resmi olarak* önerilen böyleleri özelliklerde bir kitabın içerisinde, eski bir Millî Eğitim Bakanı olan Hasan-Âli Yücel hakkında; "*Ülkemizde kanun dışı sayılan (komünizm)'e övgü, Hasan-Âli Yücel'in Maarif Vekilliği zamanında solculara hazırlanmış olan Edebiyat ve Tarih kitapları ile hız kazanmış, devşirme ve dönme vezirlerin seçilerek, yeni nesillere onların başarılarının öğretilmesi ile; Türklük, bir (karma millet) zihniyeti içerisinde yok edilmeye çalışılmıştır. Tarih kitaplarında; ön plânda yer verilen cinayet sahneleri ile, Türk çocuğu kendi tarihinden koparılmaya uğraşmıştır.*" şeklinde ifadeler olması, daha da manidar ve düşündürücüdür. Bkz. Cemal Anadol, *Dünyayı Kemiren Afet: Kızıl Emperyalizm*, Milliyetçi Anadolu Yayınları, İstanbul, 2.bs., (t.y.), s.ön kapak ve 54.

19 Attilâ İlhan, "'Boynuna Sarıldığımız Yılanlar!..'", *Cumhuriyet*, 24 Mart 1997, s.20.

girişilen geniş çaplı siyasal ıslahat hareketlerinin, kısa bir süre sonra Amerikan uyduculuğuna evrilmesine makul bir açıklama getirmektedir.

Keza yine Berkes'in, bunu destekler nitelikteki bir diğer analizi şu şekildedir; "*Türk toplumu Batıdan bağımsız durumda kalmadıkça Batı onun karşısına mutlaka bir emperyalizm şeklinde çıkacaktır. Bu bir ekonomik zorunluktur.*"²⁰. Berkes'in bu etkileyici yorumu paralelinde, II. Dünya Savaşı sonrasında, Batı Emperyalizmi ile Kızıl Emperyalizm arasında gereksiz bir seçim yapma ve bağımsızlığının eğitim, savunma, ekonomi, kültür, kalkınma gibi kilit noktalarını, daha önce irdelediğimiz "bir hami arama" paranoyası etkisiyle, bunlardan birine emanet etme hevesine kapılan Türk yönetici sınıflarının, karşılarında 'demokratik' Amerikan emperyalizmini bulması pek de şaşırtıcı görülmemelidir. Keza "bela"nın diğer aktörü Kızıl emperyalizm ise, o dönemde tehditkâr ve tavizkâr olduğu için, Batı'ya karşı küresel emperyalizmin pazar ve yaşama alanı bulma mücadelesindeki savaşını daha baştan kaybetmiştir. Berkes'in tezini olumlayıcı yönde, 1945 sonrası Amerikan uyduculuğuna girerek bağımsızlığının kilit noktalarını ona emanet eden Türkiye, böylece kısa bir zaman içinde Amerikan emperyalizminin ekonomik bağımlısı haline getirilmiştir. İşin daha da ilginç yanı, bu dönemde muhalefette yer alan Demokrat Parti'nin, dönemin Türk yönetici sınıflarına bu konuda olabildiğince destek olmasıdır.

Nitekim İlhan'ın aktarımıyla, Adnan Menderes'in 27 Ağustos 1948 tarihli ünlü İzmir konuşmasındaki ifadeler, hem Nisan 1947'de daha Başbakan iken, deyim yerindeyse 'ipi kendi eliyle boynuna geçirme'nin²¹ kapısını açan Recep Peker'in, "*Amerika'yla dost olmak, Rusya'nın düşmanı haline gelmek değildir.*" şeklindeki beyanına destek verebilecek hem de ileride ülkeyi on yıl başbakan olarak yönetecek bir Türk siyasetçisinin hayret edilebilecek nitelikte görüşleridir; "*Amerika ve Rusya'nın önderlik ettikleri iki ayrı blokun ortasında kalmak, her ülke için hatalı bir yoldur. 'Milli ve bağımsız' diye adlandırılan dış siyaset, Birleşmiş Milletler'deki demokrasi anlayışından uzaklaşmak demektir.*"²². Böylece Türkiye, Mustafa Kemal'in milli ve bağımsız dış politikasından, iktidarı ve muhalefetiyle uzaklaştığını 'resmen' açıklamış olmaktadır. Ankara, I. Dünya Savaşı öncesinde Enver Paşa'nın, Dersaadet'te Almanya'ya yaptığı desteğin benzerini bu kez ABD'ye karşı yapıyor, deyim yerindeyse ipi kendi elleriyle boğazına geçirmektedir.

Buna göre, ya Batı Emperyalizmi, ya da Kızıl Emperyalizm kabul edilecektir. Bunların arasında en erdemli yolun Mustafa Kemal'in toplumsal ilke ve devrimleri olduğunu, adeta herkes unutmamıştır. Nitekim Mustafa Kemal'in gerçekleştirdiği devrimler ve bu devrimlerin yapılmasına yol açmış son iki yüzyıllık tarihsel sosyo-politik sürecin analizini, yine son iki yüzyıldır bocalayan Türk toplumuna yazarak açıklamaya çalışan Niyazi Berkes'ten esinlenen Selçuk

20 Berkes, *a.g.e.*, s.186.

21 Burada söz konusu deyim, "yular"ın yani kontrolünün başkasının elinde olmasını betimler şekilde kullanılmıştır.

22 Attilâ İlhan, "'Boynuna Sarıldığımız Yılanlar!..'", *Cumhuriyet*, 24 Mart 1997, s.20.

ise bu yolda şu yorumu getirmektedir; "Ülkemiz Batı'dan uzaklaştırılıyor, sonuçları şimdiden bilinmeyecek bir serüvene yöneliyor. Neden? Bu "neden" ile "200 yıldır neden bocalıyoruz?" sorusu içiçedir ve yanıtı yalındır: - Batı emperyalizmine evet, Batı uygarlığına hayır dediğimiz için bocalıyoruz."²³.

Hâlbuki Anadolu topraklarına girişini Tanzimat dönemi ve sonrasında daha da arttıran, bunu I. Dünya Savaşı'nın sonuyla en üst seviyesine çıkartan emperyalizmin bu acımasız içe sızışı, yalnızca Mustafa Kemal tarafından kesintiye uğratılmıştır. Zira Osmanlı İmparatorluğu'nun son iki yüzyılında başlayan *uyducu* Batılılaşma çabalarının, aslında Mustafa Kemal'in onurlu ve tam bağımsız dönemi hariç, Cumhuriyet Türkiye'sinin işbirliği içerisinde kabul ettiği emperyal Batı politikalarıyla büyük bir benzerlik gösterdiği düşünülmektedir. Keza Çavdar'ın da vurguladığı gibi; "Osmanlı İmparatorluğu, Birinci Dünya Savaşı'na girdiği günlerde bir yarı-sömürgeydi. 19. yüzyıl boyunca batılı güçlerin sürekli ekonomik baskıları bu sonucu meydana getirmişti. Başta İngiltere olmak üzere, bütün kapitalist güçler, önceleri borçlandırma ile başlayan bir ekonomik müdahaleyi gerçekleştirmiş, yüzyıl sonunda imparatorluğu bağımlı, her türlü sömürüye açık bir toplum haline dönüştürmüşlerdi."²⁴.

Dolayısıyla, Batı'nın uygarlık olarak yeni bir anlayışa yönelmesi, aslında Batı'nın icadı olan sömürü düzeninin temel koşullarından birini teşkil etmektedir. Diğer deyişle, Osmanlı-Türk Batılılaşma çabalarının son 300 yıllık tarihi, çağdaş Türkiye'de 1940'larda uygulanmaya başlayan Batı uyduculuğunun temelini oluşturan 'Batı sömürü düzeni'nin genel tarihi içinde önemli bir kesit teşkil etmektedir. Nitekim Mustafa Kemal'in tam bağımsızlık temelli 1923-1938 arası devrim ve reform dönemi, yoksul ve cahil bırakılmış Anadolu halkının uyanıp aydınlatılmaya çalışıldığı, emperyalizmin İmparatorluğun her yerine uzanmış 'vantuz' kollarının kesildiği, halkın türlü yollarla sömürülmesinin engellenmeye çalışıldığı, mantıklı ve erdemli bir kalkınma siyasasının arandığı ve benimsenmeye çalışıldığı bir dönem olmuştur. Keza Berkes'in de vurguladığı şekilde:

"[Osmanlı İmparatorluğunun] yıkılması tarihi, Türk toplumunun sefaletle düşmesi, büsbütün geriliğin dibine gömülmesi tarihidir... Bundan kurtuluş, Batı devletlerinin pençesinden topyekûn bir kurtuluş savaşı vermeden mümkün olmadı... Bu kurtuluşun verdiği en büyük ders, Batı denen şeyin emperyalizm denen bir yanı olduğunun anlaşılması oldu... Demek ki Türk toplumu Batıdan bağımsız durumda kalmadıkça Batı onun karşısına mutlaka bir emperyalizm şeklinde çıkacaktır. Bu bir ekonomik kanundur; lâkırdı veya keyf işi değil... Batıdan bağımsız olmayan hiç bir geride kalmış toplum batılılaşamaz, ilerliyemez, reform veya devrim şeklinde kendine çeki düzen veremez... Ulusal bağımsızlık, üstün ekonominin egemenliğine girmiş geri toplumları bunun elinden askerî ve siyasî güçle ayırmak, ona kendini ilerletme imkânlarını sağlayacak bir ortamı zor kuvvetiyle hazırlamaktır."²⁵.

23 İlhan Selçuk, "200 Yıldır Neden Bocalıyoruz?...", *Cumhuriyet*, 27 Ekim 1985, s.2.

24 Tefik Çavdar, *Osmanlıların Yarı-sömürge Oluşu*, Ant Yayınları, İstanbul, 1970, s.5.

25 Niyazi Berkes, *Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler*, Yön Yayınları, İstanbul, 1965b, s.25-26.

Mustafa Kemal döneminin benimsediği millî politika aslında şu şekilde tanımlanabilir. Türkiye, ancak Batı'ya rağmen çağdaş uygarlık seviyesine çıkabilir; medenî bir millet olarak, uygar milletler topluluğu içinde onurlu ve müstesna yerini alabilir. Türkiye, Batı Emperyalizmi'ne karşı gelmedikçe, onu ülkenin ve milletin damarlarından temizlemedikçe; 'Kızıl Emperyalizm' ile ise, Kurtuluş Savaşı'ndan bu yana devam ettirdiği şekilde, iyi komşuluk ilişkileri temelinde, eşit, dostane ve karşılıklı saygıya dayalı tutarlı bir ilişki kurmadıkça, tam bağımsız bir devlet olamaz, kendini de düzeltemez. Bundan ötürü, erken Cumhuriyet dönemi, Mustafa Kemal'in devrimci ruha sahip kişiliğinde, toplumsal devrimleri, bu erdemli politikayı uygulayarak taçlandırmış ve milletine mal etmiştir. Bu dönemde, uygulanan onurlu dış politikayla, ne Fransız, ne İngiliz, ne Alman uyduculuğu yaşayabilmiş veya ülke içinde yer bulabilmiştir. Ancak, birçok şey 10 Kasım 1938 günü Mustafa Kemal'in ölümüyle değişmiştir. Örneğin, Yakup Kadri, Cumhurbaşkanı İnönü ile 1930'ların sonlarındaki günlerden birinde yaptığı bir konuşmada, Paşa'ya Avrupa'da yaşanan gelişmelerin, "bir dünya savaşına yol açacağı endişesini belirtmeye çalıştım" der ve ekler:

*"Bunu belirtirken, gerçi, bir kehanette bulunmuş olmuyordum. Zira, o sıralarda Danzig meselesi gereği gibi ortaya çıkmıştı. İsmet Paşa bu konuşmam üzerine, nihayet, derin bir uykudan uyanır gibi oldu ve elini dizine vurup: "- Ah, Atatürk'ü çok vakitsiz kaybettik!" dedi. Belli ki, o da benim ifade etmek istediğim kuşkular içinde idi ve kendisini ilk defa böyle bir tehlike karşısında yalnız hissediyordu. Gerek askerî, gerek siyasî kariyerinde Atatürk'ün liderliği altında vazife görmeye alışmış olmanın tabii neticesi saymak lâzım gelirdi bu yalnızlık hissini. Ve İsmet Paşa, "Ah, Atatürk'ü çok vakitsiz kaybettik!" demekle bunu pek samimî bir şekilde açıklamış oluyordu."*²⁶.

Bu meyanda, yine Atatürk'ün ölümüyle, onun yaptığı tüm devrim, reform ve ilerici faaliyetlerin kesintiye uğradığı ve ardından gelenlerin, başta İsmet İnönü olmak üzere, onun kurduğu Cumhuriyet'in temel ilke ve değerlerinden her geçen gün uzaklaştığı şekilde tanımlanabilecek '10 Kasım 1938 Sendromu'na ilişkin olarak Kahraman'ın değerlendirmesi şöyledir; "Buna göre, Atatürk'ün ölümüne kadar her şey doğrudur ve iyi gitmiştir. Bütün yanlışlar ve yanlışlar onun ölümü ve İsmet İnönü'nün sistemi yönetmeye başlamasıyla birlikte ortaya çıkmıştır. Bu ekolün en güçlü savunucuları Attilâ İlhan ve Niyazi Berkes'tir. Attilâ İlhan'ın bu konudaki görüşlerini açıklamak için ürettiği kavram 'İnönü Atatürkçülüğü'dür."²⁷. Nitekim Kayalı'nın da tespitiyle Attilâ İlhan, Berkes'in metinleri üzerine derinlemesine çalışan ve sadece Berkes'in yaklaşımlarıyla ilgilenmeyip, görüşleri onun bakış açısı tarafından belirgin bir şekilde etkilenen aydınların başında gelmektedir²⁸. Ancak, Atatürk'ten sonra devrim sürecinin

26 Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Politikada 45 Yıl*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1968, s.149.

27 Hasan Bülent Kahraman, *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi - II (1920-1960)*, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2010, s.72 ve dipnot 148. Yine bu konuda ayrıntı için bkz. Attilâ İlhan, *Hangi Atatürk*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1981, s.47-62.

28 Kurtuluş Kayalı, "Nihayet Gerçekleşen Bir Niyazi Berkes Sempozyumu Üzerine Bazı Düşünceler", *Folklor/Edebiyat Dergisi*, C.5, S.19, Ankara, 1999, s.51.

tamamen kesintiye uğradığı ve bunda da İnönü'nün sorumlu olduğu iddiası tartışmalıdır. Devrim bazı alanlarda kesintiye uğrarken, başka bazı alanlarda değişime, yine bazı alanlarda ise yeniliğe uğrayarak devam ettirilmeğe çalışılmıştır. Zira Şükrü Saraçoğlu'nun "Öz Türkçeleşme" çabaları ve Hasan Ali Yücel'in edebiyat ve eğitim çabaları bu durumu örneklemek için yeterlidir. Ayrıca II. Dünya Savaşı'nın olağanüstü koşulları ve etkisi göz ardı edilmemelidir.

2. Amerikan İmparatorluğu'nun Doğuşu: Cömert Hayal, Emperyalist Gerçeğe Karşı

Bilim, emperyalizm olgusunu, "...kapitalizmin en yüksek aşaması, tekelci kapitalizm" şeklinde tanımlar. Bilimsel incelemeler, emperyalizmin, kişilerin veya sınıfların seçişi dışında, kapitalizmin gelişmesinin gereği olarak, varılması zorunlu bir aşama olduğunu göstermektedir²⁹. Said'in kullandığı biçimiyle ise "emperyalizm", uzak topraklara tahakküm eden egemen metropolün uygulama, kuram ve tavırları anlamına gelmektedir³⁰. Hemen her zaman emperyalizmin sonucu olarak ortaya çıkan "sömürgecilik" in ise, uzak topraklarda yerleşim yerleri kurulması demek olduğunu belirten Doyle'un yorumuyla; "İmparatorluk, bir devletin başka siyasal toplumun hükümranlığını fiilen denetim altında tuttuğu resmi ya da gayri resmi ilişkidir. Bu ilişki, kaba kuvvetle, siyasal işbirliğiyle ve iktisadi, toplumsal ya da kültürel bağımlılıkla sağlanabilir. Emperyalizm, emperyal ilişkiyi kurma ya da koruma süreci ya da politikası demektir."³¹.

Türk yönetici sınıflarının, II. Dünya Savaşı yıllarından sonra dünyaya egemenliğini ilan eden Amerikan emperyalizmini ülkeye nasıl davet ettikleri ayrı ve kapsamlı bir çalışmanın konusu olduğu için, burada anılan davet ve bağılı gelişmeler özet bir tarihsel kesit bağlamında ele alınacaktır. Motyl'nin deyişiyle; "Tarihsel bir gerçeklik, kavramsal bir kategori ve analitik bir araç olarak imparatorluk"³², kültürel, etnik, ekonomik ve toplumsal açılardan çeşitlilik arz eden farklı halkları bünyesinde toplayan bir büyük politik ve teritoryal gövde şeklinde betimlenebilir. Bu bağlamda, ABD'nin 1940'ların ikinci yarısında kendi "dünya imparatorluğu"nu tüm cihanda nasıl yerleştirdiğinin ve bunu uluslararası arenada nasıl etkinleştirdiğinin siyasi, ekonomik ve askeri nitelikteki kökenlerini irdelemek daha uygun olacaktır³³. Bu sayede, ABD'nin yeni bir

29 Orhan Kurmuş, *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*, Bilim Yayınları, İstanbul, 1974, s.14. Emperyalizm olgusu ile ilgili ayrıntı için bkz. Fethi Naci (Haz.). (1965). *Emperyalizm Nedir?*. İstanbul: Gerçek Yayınevi; Jacques Valier, *Emperyalizm Üzerine*, Çev. Şadi Ozansu, Köz Yayınları, İstanbul, 1977.

30 Edward W. Said, *Kültür ve Emperyalizm*, Çev. Necmiye Alpay, Hil Yayın, İstanbul, 3.bs., 2010, s.45.

31 Michael W. Doyle, *Empires*, Cornell University Press, Ithaca, 1986, s.45.

32 Alexander J. Motyl, *Imperial Ends: The Decay, Collapse, and Revival of Empires*, Columbia University Press, New York, 2001, s.3.

33 Stephen Howe, *Empire: A Very Short Introduction*, Oxford University Press, Oxford, 2002, s.15 ve 30'dan akt. R. Barış Ünlü, "İmparatorluk Fikrinin Gelişimi", *A.Ü. SBF Dergisi*, C.65, S.3, Ankara, 2010, s.238.

dünya düzeni için 1945 yılı sonrasında Truman Doktrini, Marshall Yardımı gibi yeni küresel-emperyal politikaları ne amaçla uyguladığı ve Türkiye'nin bu siyasalardaki yeri ve rolü daha netlik kazanabilecektir.

Bu meyanda, 20. yüzyılda bir dünya imparatorluğuna dönüşen Amerika Birleşik Devletleri'nin incelenmesi, özellikle amaçlarının basitliği ile eyleminin karşıtlığı arasındaki çelişkileri gözler önüne sermek bakımından ayrı bir önem taşımaktadır. Zira güçsüz olanların tutumu, sonunda çok basit yasalara cevap verir; kuvvet ise, daha çok kuvveti gerektirir, zenginlik daha çok zenginliği ve ulusal kadro, bu gittikçe artan zenginlik ihtiyaçlarını doyumaya yetmedikçe, artık yapacak şey olarak, ancak Orta Amerika'da geniş muz bahçelerinin, Güney Amerika'da zengin maden damarlarının ve nihayet Ortadoğu'da petrol yataklarının ve daha birçoklarının denetimini elde bulundurmaya kalır. ABD'deki bolluk ve refah, büyük oranda bütün dünyadaki doğal kaynaklardan (özellikle yoksul ülke kaynaklarından) yararlanabilme özgürlük ve olanağına bağlıdır. Amerikan ekonomik imparatorluğu, çok karmaşık olan gerçeği içinde, üçüncü dünyanın tarım ürünlerine, madenlerine el atma olanağını genişletmek ve korumak amacıyla örgütlenmiş bir imparatorluktur; bu da Amerika'da bolluğu, refahı sağlamanın temel koşuludur.

Böylece, ileri karakolları ve haberleşme hatlarıyla, savunma araç ve yedek güçleriyle, diplomat ve askerleriyle, misyoner ve polisleriyle, doktor ve bankalarıyla imparatorluklar doğmaktadır. İmparatorluk böylece görkemini daha da uzaklara götürüp yaymanın yeni olanaklarına sahip metropolü besleyip zenginleştirmektedir. Ancak, Amerikan imparatorluğunun dehası, etki alanına sınır çizmemiş olmasındadır. Hiçbir coğrafya haritası, bu imparatorluğun sınırlarını çizip belirtemez³⁴. Batı'da 19. yüzyılda emperyalizme geçiş dönemine girildiğinde, üretim güçlerinin daha da gelişebilmesi, henüz kapitalist öncesi üretim düzenlerinde kalmış ülkelerde metropole bağlı pazar tutmayı, ilkel madde kaynaklarına sahip olmayı ya da kontrol etmeyi gerektirmiştir. Öyleyse kapitalist öncesi üretim düzenindeki ülkelerde ekonomik, politik, eğitim, vs. alanlarda işbirlikçiler aranmalı ve yaratılmalıdır³⁵. Bunun için, kapitalizmin bazı üstyapı kurumlarının benzerlerinin kurulması oralarda teşvik edilmiştir. Nitekim kapitalizm bunu yapacak iç grupları da doğal olarak bulmuştur.

Amerikan emperyalizminin, Amerikan imparatorluğuna hizmet etmekte olan "garip" yapı³⁶ bir Amerikan idealizmi ile beslendiği iddia edilebilir. Bu

34 Claude Julien, *Amerikan İmparatorluğu*, Çev. Tahsin Saraç ve Aysel Gülercan, Hitit Yayınları, Ankara, 1969, s.8.

35 İlhan'ın yalın tanımlamasıyla "işbirlikçi", Batı'nın çıkarlarını ulusunun çıkarlarından fazla koruyan kişidir. Bkz. Attilâ İlhan, "Önsöz yerine", *Atatürkçülük Nedir*, İleri Yayınları, İstanbul, 2.bs., 2003, s.40.

36 Tuhaftır; keza, dikkat edilecek olursa, aslında kendi içinde derin çelişkiler taşıyan bir idealizmdir bu... ABD, bir yandan kendi toplumunun refah ve bolluğunu düşünüp uygun ve yoksul dünya coğrafyalarını bu amaçla sömürmeye çalışırken, bir yandan da idealist bir anlayış temelinde bu yoksul devletleri diktatörlerden, tiranlardan, yoksulluktan kurtarma görevini

ise, yeni bir durum değildir. Keza, her sömürücü güç, genellikle öteki milletlere "medeni" batı kültürünü, bilimsel alandaki inanılmaz ilerlemeleri, modern tekniğin akıl almaz buluşlarını götürmeyi, düşman devletler arasında barışı sağlamayı amaç edindiğini söyleyip durmuştur. Amerikan emperyalizmi, bu saygınlık idealizmini, şu sözlerin sahibi Başkan Woodrow Wilson'dan almıştır:

*"Zaman zaman milliyetçilikle, enternasyonalizm arasında bir ayırım yapmaya uğraşan beylerin tartışmalarına tanık oldum. Bu ayırımı kabul etmenin çok zor olduğunu düşünüyorum. Çünkü en büyük milliyetçi olan kişi, ulusunun en büyük ulus olmasını isteyen kişidir. En büyük ulus da dünya ulusları arasında görevini tam olarak yerine getiren ulustur. Böyle bir görünüme sahip olan ulus silah gücüyle, ticari rekabetle ya da insanlık sorunlarının derinliğine kavranmasından doğan manevi liderlik yolu ötesinde başka bir yolla elde edemeyeceği bir etki ve güce ulaşmış demektir."*³⁷.

Dolayısıyla, Amerikan emperyalizmin ahlak yasası, saygınlık vaftizi budur; ne silahların, ne de ticari karların sağlayamayacağı ulusal gücünü, bu manevi liderlik gücü üzerine dayandırmaktadır. Bu ise, Amerikan emperyalizmin o aldatici manevi gerekçesidir; ama göz kamaştırıcı, ancak, hiç de yeni ve özgün bir yanı bulunmayan bir gerekçe... Onun belki de tek ayırıcı özelliği, savaşmak zorunda kaldığı komünist esaretin özel biçimine dayanmaktadır. Nitekim Başkan Wilson tarafından tanımlanmış bu idealist ahlak yasası paralelinde, II. Dünya Savaşı sonunda Almanya'nın kayıtsız-şartsız teslimi sonrasında, ABD'nin kabuğuna çekilme isteği kısa sürmüştür. 1940'lı yılların başında Schuman'ın da vurguladığı gibi; *"Dünya-çapında emperyalizm, birbirleriyle toprak ve güç için mücadele eden rakip bağımsız devletler sisteminin alternatifi olarak, siyasi örgütlenmenin yaygın biçimi haline geldi."*³⁸.

Görüldüğü üzere, kapitalist büyük bir güç, var olabilme koşullarını etki-tepki ilişkisi temelli bir karşı gücün ve onun yarattığı tehdit ile sağlayabilmektedir. Bu nedenle, II. Dünya Savaşı'nın bitişi ile ortadan kalkan Almanya, Japonya gibi tehditlere karşı Amerikan emperyalizminin "Komünist Sovyet Rusya" tehdidini ürettiği rahatlıkla söylenebilir. Zira devletin kendi egemenliğini bir tehdide göre sağlamaya çalışması, devletleri tehdit eden bir unsurun her zaman bulunmasını, bir vesileyle ve bir şekilde icat edilmesini gerektirmiştir. II. Dünya Savaşı ertesinde de Amerikan medyası ve kamuoyu, Amerikan devleti tarafından komünizm tehdidi ile meşgul olmaya yönlendirilmiştir. Komünizm ideolojisi, SSCB ile eş anlamlı hale gelmiştir. Başlayacak olan Soğuk savaş döneminin küresel iblisi, komünist şeytandır artık. Komünist hareketler, sıklıkla Batılı demokratik ve insan haklarına saygıyı öngören yaşam tarzını tehdit eden "anti-modern" veya "pre-modern" ideoloji şeklinde karakterize edilmiştir.

yüklenmiş bir "hayırsever" görünümündedir. Bu, insanlık ve onun geleceği için hastalıklı bir idealdir. Zira bu garip ideal, emperyalizmin geri ülkelerdeki "birisi yıkmak, diğeri yapmak" olan ikili rolünü en çelişik bir biçimde göstermektedir. Bkz. Kurmuş, a.g.e., s.9.

37 Akt. Julien, a.g.e., s.10.

38 Frederick L. Schuman, *International Politics: The Western State System in Transition*, McGraw-Hill, New York, 1941, s.13.

Bu bağlamda, günümüz uluslararası politikasında, özellikle Soğuk Savaş sonrası yaşanan gelişmeler, tek kutuplu dünyanın uluslararası arenaya etkileri, AB'nin ABD karşısına gittikçe güçlenen ekonomik bir güç olarak yükselmesi, eski SSCB'nin ve Doğu Bloğunun Batı için tehdit olmaktan çıkması, NATO'nun alan-dışı (out-of-area) operasyonlara ve tam bir dünya polisliğine evrilmesi, ABD'nin (dolayısıyla NATO'nun) hayatiyetini ve dünya egemenliğini sürdürülebilirlik yolunda kendisine yeni bir tehdit oluşturma çabalarına yön vermiştir. Bu şekilde de, günümüzde dahi Radikal İslam, Batı ve değerleri için yeni tehdit unsuru -ve adeta- bir "küresel şeytan" olarak yaratılmıştır.

Bu paralelde, İkinci Büyük Savaş sonrasında Avrupa'da Türkiye, Yunanistan gibi jeostratejik açıdan önemi yükselen ülkelerde, bir de ülke-içi yönetimlerin bilinçli olarak ürettiği 'suni' bir komünizm tehdidi karşısında, Amerikan emperyalizminin de yapabileceği tek bir şey kalmıştır: Komünist Sovyet Rusya'ya karşı bir 'panzehir' misali bu ülkelere, deyim yerindeyse sızmak... [penetration-Y.N.]. Zira "dünya işlerine karışma" anlamına gelen enternasyonalizm politikası ve bölgesel düşmanlıkları barışçıl yollardan çözme idealizmi, ABD'nin II. Dünya Savaşı'nın hemen ertesinde benimsediği ve uygulamaya soktuğu "modern" küresel emperyalizm ve sömürü metotlarıdır. Zaten ABD'nin dünya işlerine burnunu sokuşu, birçok Amerikalının gözünde kendi öz çıkarlarını ya da ulusçu tutkularını savunmak için değil, hiçbir zaman için ulusal çıkar gözetmeden, uluslararası barışçıl ve güvenli bir düzene hizmet etmek uğrunadır. Nitekim Lerner'ın da vurguladığı gibi; "Amerika tarihi, baştan sona, sürekli bir yayılım genişleme eğilimini ortaya koyar: toprak açlığı, yenilik açlığı, kuvvet açlığı, büyüklük açlığı, bütün bu gereksinimler kendiliğinden doyurulmuştur. Kendi sınırlarını bir kıtanın son sınırlarına dek genişletebilecek bir ulusun, gelip de okyanusun kıyısında durabileceğini düşünmek hafiflik olur."³⁹.

Aslında bu sızma, Amerikan emperyalizminin doğal yapısal ruhunun bir sonucudur. ABD, ne Woodrow Wilson'un, ne de Franklin Roosevelt'in arzu etmemesine rağmen, iki dünya savaşına da müdahale etme ihtiyacını duymuştur. Keza komünizmin her türlü yayılma politikasına karşı koymak için, eşsiz bir askeri güç kurma gereği hâsıl olmuştur. Ve yine, ticari pazarlar sağlamak istediğinden daha çok, yeryüzünün hemen hemen her yanına yayılmış ham madde kaynaklarına el atabilmek için, sermaye ihraç etme ihtiyacı kendini göstermiştir. Nitekim tarih bir bütün olarak ele alındığında, yakın zamanlara kadar emperyalist genişleme, güçlünün doğal hakkı olarak tanınmaktaydı. Aslında bu, özgürün köle üzerindeki, erkeğin kadın üzerindeki, bazı cemaatlerin diğerleri üzerindeki hâkimiyeti gibi her türden hâkimiyet için de söylenebilir⁴⁰.

39 Max Lerner, *America as a Civilization: Life and Thought in the United States Today*, Simon and Schuster, New York, 1957, s.44.

40 Moses I. Finley, "Empire in the Greco-Roman World", *Greece and Rome*, 2nd Series, Cilt 25/1, 1978, s.5'den akt. Ünlü, a.g.m., s.237-266.

Ancak, imparatorluk hâkimiyetinin "doğallığı", şüphesiz ki çıplak bilek gücünden daha yüce değerlerle açıklanır. Bu anlamda, imparatorluklar evrensel bir dini yaymak, barbarlığa uygarlığı getirmek veya kölelere özgürlük götürmek gibi evrenselci iddialarla çıkar karşımıza. Yayıldıkları yerlere "...paye verirler, anlam katarlar." Dolayısıyla, imparatorluklar "uygarlık" ile sınırdaştır; ancak, özdeş değildir. Keza, imparatorluk kavramı uygarlık tarihi içinde çok önemli bir yere sahip olmasına karşın, imparatorlukların emperyal amaçları, temelde yayılma (irredentist) ve fetih iddiasıdır. Bu durumda, imparatorluklar, uygarlıkla komşu olma ya da kendisi nispeten uygar bir toplumdaki oluşuyorsa, bunu yayma konusunda "sınırdaş" olabilir. Bu çerçevede sonuçta, ABD'nin ihtiyaçlarını karşılamak için, tarihte başka hiçbir imparatorluğa benzemeyen ve sınırları olmayan bu yeni tarz imparatorluk ortaya çıkmıştır. Tarih atlaslarında eski imparatorlukların toprakları tek bir renkle gösterilir; ama bu ABD için mümkün değildir. ABD'yi harita üzerinde gösterebilmek için, onun kendisine sıkı sıkıya bağlı tuttuğu uçsuz bucaksız bölgeleri de ABD'nin bilinen coğrafi sınırlarına eklemek gerekir. Keza ABD bu bölgeleri, bir takım petrol ve maden imtiyazları, dünyanın dört bir yanına yayılmış kara, deniz ve hava kuvvetleri, özel yatırımlar kadar hükümet kredileri, mali ya da siyasi nüfuzu, büyük alıcı durumunun kendisine sağladığı gücü, samimi ya da çıkarıcı dostlukları, böylesine güçlü bir ortağın muhtemel bir misillemesine maruz kalma konusundaki birçok ülkenin korkusu, gibi çok yönlü bir oyunla eli altında tutmaktadır⁴¹.

Çoğu Amerikalı yazar da, bunun masumiyetini, yayılma politikasını esinleyen "cömertlik" konusuyla açıklamaya çalışmaktadır. Bu kapsamda, örneğin Lerner'e göre; "Amerikalılar tarafından uygulanan imparatorluk kavramı, emperyalizm tarihinde hiç rastlanmamış bir kavramdır. Eski emperyalist güçler, kendi çıkarları uğruna sömürge ülkelerini sömürürlerdi; oysa Amerikan emperyalizmi, az gelişmiş ülkelere kendi kaynaklarını, sermayesini, teknisyenlerini ve yöntemlerini götürmektedir."⁴². Yine, Berkes'in de vurguladığı gibi, sömürülen ülkelerin karşısındaki düşman, bir kişi, bir hükümet değildir; bilakis, "...karşıdaki düşman bir sistem, sömürge sistemidir. Bu, kendine özgü ekonomik ve politik müesseseleri olan bir sistem. Bu sistem kendini islah edemeyecek; söz ve meram anlayamayacak bir sistem..."⁴³. Benzer şekilde Steel de, ABD'nin tutumunun bencillik damgası taşımadığını vurgulamaktadır⁴⁴.

Peki ama, hangi fetih kendisini haklı çıkarmak için soylu ve iyi niyetli gerekçeler öne sürmemiştir? Buna verilebilecek kısa bir yanıt şu şekilde olabilir. Geçmişte emperyalist Batılı devletlerin, kuvvet politikalarını çeşitli tanımlamalar altında uyguladıkları görülmektedir. Örneğin, Britanyalılar

41 Julien, *a.g.e.*, s.18-19.

42 Lerner, *a.g.e.*, s.63.

43 Niyazi Berkes, *Arap Dünyasında İslamiyet Milliyetçilik Sosyalizm*, Köprü Yayınları, İstanbul, 1969, s.216.

44 Ayrıntı için bkz. Ronald Steel, *La Pax americana*, Çev. M. Boucherot ve A. Gremy, Buchet-Chastel, Paris, 1967.

buna “beyaz adamın angaryası-white man’s burden”, Fransızlar da “uygarlaştırma görevi” diyorlardı. Amerikalılar ise, 19. yüzyılda buna “Kaçınılmaz kaderimiz” dediler. 1945’ten bu yana ise, “...gücümüzün sorumlulukları” diyorlar. Tarih bir bütün olarak ele alındığında, emperyal genişleme gücünün doğal hakkı olarak tanınmıştır. Dolayısıyla, doğa kanunları düşünülecek olursa, uluslararası ilişkilerde güçlü olan kanunu yapar, koyar ve uygular. Yakın geçmişte ABD’nin Irak ve Afganistan müdahalelerine ve işgallerine bakıldığında görülen ‘örtülü gerçek’ budur. Ve bu örtülü gerçeğin ön yüzünde ise, değişik çaptaki otoriter/totaliter rejimler altında ezilen halklara, kimi zaman dostluk ve ittifak, siyasi-ekonomik destek ve koruma, stratejik ortaklık, kimi zamansa demokrasi, insan hakları, özgürlük ve medeniyet getirmek gibi değerler öne sürülmektedir. Diğer deyişle, Ferguson’un *Empire* adlı ünlü eserinde defalarca vurguladığı şekilde, bir anlamda utanmadan sıkılmadan dile getirilen ‘imperial burden’... Bütün bu terimlerin tek ortak yanı ise, hepsinin de rasyonel bir seçmenin ötesinde istek dışı bir öğeyi kapsamalarıdır⁴⁵.

Bu istek dışı öğenin besini çıkardır, sömürüdür. Keza, Amerika kıtasındaki halkların Avrupa kolonyalizmine karşı savunulmasını öngören 1823 Monroe Doktrini’nden bugüne değin, anti-emperyalist bir niteliğe bürünmüş Yankee politikaları, aksine emperyalizmin kuvvetli birer geleneğini oluşturmuştur⁴⁶. Nitekim Roma’dan bu yana, bütün imparatorluklar barbarlara uygarlığı götürme amacıyla olduklarını söylemişlerse de, Amerikan emperyalizmin amaçları tamamen Amerikan devletinin ve halkının çıkarlarına dayanmaktadır. Lerner’in vurgusuyla:

*“Amerika’yı zorla bu amaçlar ardından koşturan şey, bir yandan komünizmin dünyayı sarmasından gelen korku, öte yandan iş adamlarını hatta işçi kitlelerini tedirgin eden ekonomik durgunluk kâbusudur. Bu yüzden de, savunma endüstrisinin tam randımanla işlemesi ve ekonomik durumun dengeli kalabilmesi için uluslararası yardım programlarının, üretim artışının dışarı akmasını sağlaması gerekir. Gerekçe bencilcedir, ama sonuçları eski sömürge ya da ideoloji imparatorluklarının sonuçlarından farklıdır.”*⁴⁷.

124 yıl sonra Truman Doktrini, ABD’nin Yunanistan’ı ve Türkiye’yi komünizme karşı koruma isteğini bildirmekte; böylece eski ABD Başkanı Monroe’nun tutumu 124 yıl sonra taklit edilmiş olmaktadır. Aslında durum, hiç de görüldüğü gibi değildir. Keza Özhan’ın da belirttiği şekilde:

“1930’lar dünya ödemelerinin alt-üst olduğu, gümrük savaşlarının zirveye çıktığı bunalım dönemi olarak geçti. ABD merkezli istikrarlı bir dünya ekonomisi yaşadığı yönsüzlüğü aşamadı, ABD izolasyona gömülürken dünya kendi kendine yetebilen ülke iktisadi modeline kaymak zorunda kaldı. II. Dünya Savaşı sonrası ise

45 Niall Ferguson, *Empire: The Rise and Demise of the British World Order and the Lessons for Global Power*, Basic Books, New York, 2004, s.x, xix, xxvi, 303-317.

46 Michael Hardt ve Antonio Negri, *Empire*, Harvard University Press, Cambridge, Mass., 4.bs., 2001, s.177-178.

47 Lerner, *a.g.e.*, s.86.

Amerikan yaklaşımı farklılık göstermeye başladı. 1929 krizinin verdiği tecrübe ile ülke içinde işsizliği engellemek için ihracatın artması gerekiyordu. Amerika 'müstesnalığını' kırmak zorunda kalıyor, savaş sonrası ihracat yapmayı planladığı ülkelere savaş borcu çıkarmıyordu. Amerika'nın dünyaya öncelikle kendi mallarını alacak parayı vermesi gerekiyordu. Mesele bu paranın, yani kredilerin hangi formda açılacağı değil, hangi şartlarda verileceğiydi. Savaşın getirdiği tecrübeyle, Truman uluslararası ticaretin özel sektör aracılığıyla 'laissez-faire'den sapmaksızın yeniden hayata geçmesi için 1946'da çalışmalara başlar. Laissez-faire'den kasıt savaş sonrası özel sektör aracılığıyla finanse edilecek Avrupa'nın 'eski kavgalarına' geri dönmek şartı ile Amerikan ihracatına evet diyerek varılan borçlarını ödemek kaydıyla, küresel ödemeler dengesinin -ABD lehine-yakalanmasıydı."⁴⁸.

Yine benzer şekilde, daha ileriki yıllarda Eisenhower Doktrini de, Ortadoğu'da aynı rolü oynayacaktır⁴⁹. Ayrıca ABD'de de, Türkiye'dekine benzer cadı kazanlarının, sadece "McCarthy'cilik" adı altında 1940 ve 1950'li yıllarda değil, bundan çok daha önceleri birçok defalar kaynatıldığı görülmektedir. Coşkun'un belirttiği şekilde:

*"McCarthy'cilik ABD'de herkesi komünistlikle suçlayan bir akımdır. Eski bir yargıç olan Wisconsin Eyaleti Senatörü McCarthy, II. Dünya Savaşı sonunda ABD Senatosu'nda Senatör iken, birçok görevliyi komünist diye nitelerek büyük bir terör estirmişti. Suçlamalarıyla birçok görevliyi işinden etmiş, birçoğunun da toplum dışına itilmesine yol açmıştır. İnsanların komünistlik suçlamasıyla baskı ve kovuşturmayaya uğraması ve bu uygulamanın ABD'lileri uyumlu yurttaşlar olmaya zorlaması McCarthycilik olarak adlandırılmıştır."*⁵⁰.

Amerika'da "McCarthy dönemi" denilen bu dönem, Soğuk Savaş koşulları altında, ABD'deki komünizmle mücadelenin ölçüsünün iyice kaçırıldığı bir dönemdir. Bu "ölçü kaçırma" hali, 1950-1954 yılları arasında zirve noktasına ulaşmıştır. Bunda da, o sırada Wisconsin eyaletinin Cumhuriyetçi senatörü olarak kongre üyeliği yapan Joseph McCarthy'nin rolü büyük olmuştur.⁵¹. Nitekim bu konuda Julien'in saptamaları -son sözlere geçmeden önce- hayli çarpıcıdır:

"İmparatorluğun zenginliğini, başka ulusların, başka kıtaların çıkarlarına zarar vermeden kurması mümkün olmamıştır. Ama gerçekte, içerden ekonomi yöneticilerinin hatası ve zenci sorununda gösterilen gözü kapallık yüzünden zaten tehlikeye düşmüş zenginlik, dıştan da tehdit edilmemiş midir? Amerikalıların çoğunun düşündüğü de budur. Böylece de kapılarını kaparlar göçmenlere ve içerde entrika dolu yıkma tehditleriyle karşı karşıya kalırlar. İmparatorluk, kendi yapısı itibarıyla birçok sürgün

48 Taha Özhan, "Amerikan İmparatorluğu", *EskiYeni Dergisi*, S.3, Ankara, 2006, s.25.

49 Julien, *a.g.e.*, s.125-126.

50 Alev Coşkun, *Hasan Âli Yücel: Aydınlanma Devrimcisi*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2.b., 2007, s.190.

51 Amerika'daki "Cadı Kazanı" olarak nitelenebilecek bu dönemle ilgili ayrıntı için bkz. Ülkü Tamer (Der.), *Amerika'ya Karşı Eylemleri Araştırma Komitesi'nin Tutanakları-İhanet Yılları*, +1 Kitap, İstanbul, 2007; Altan Öymen, *Öfkeli Yıllar*, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 5.bs., 2009, s.289-296.

şeklini beslemektedir. En aşırısı da Adalet Bakanı Mitchel Palmer'in hareketiyle ortaya çıkmıştır. 1917 yılında Palmer, 600 milyon dolar tutan Alman ve Avusturya malını yed-i emine aldırıştır. Sonra bu malların satılması gerekince, hiç utanıp sıkılmadan, kişisel dostlarına karlı işler sağlamayı becermiştir. Ama savaştan sonra yeni bir tehlikeyi, Bolşevik tehlikesini uydurmuştur Palmer. 1920 Nisanında, bir kabine toplantısı sırasında, Başkan Wilson şöyle der ona; "Palmer, bu ülkenin kızıl rengi görmesine izin verme." Onun da yaptığı bu olmuştur zaten; bu iş için de, Bakan olduğundan, çok iyi bir mevkiye bulunmaktadır; İkinci Dünya Savaşı ertesinde "büyücü avı"nı yürütürken Senatör McCarthy'nin böyle bir mevki olmayacaktır. Pek bilinen "Palmer Akınları"nı atar ortaya: bir gecede 38 şehirde komünist oldukları ileri sürülen 4000 kişiyi tutuklatmıştır. Sonuçlar bu baskını hiç de haklı çıkarmamaktadır; ama Palmer yine de bir milli kahraman olmaktan geri kalmaz: O, ülkenin güvenliğine göz kulak olmayı bilmiştir. New York'ta beş sosyalist milletvekili, suçsuz oldukları halde, Eyaletin yasama meclisinden kovulmuşlardır. Beş bin göçmen yurtdışına çıkarılmıştır."⁵²

3. 1945 Sonrası Türkiye'nin ABD Hamiliğini Kabulü: USS Missouri'den Marshall Planı'na

Mustafa Kemal, 24 Nisan 1921'de Ankara'da *Hakimiyeti Milliye* gazetesinde yayımlanan görüşmesinde sarf ettiği; "Almanlarla dost olduk. Almanlar memleketimize, ordumuza ve hükümetimize kadar girdiler. Fakat, Almanlardan bazıları, bağımsızlığımıza ve onuruma karşı tavır almaya başladıkları dakikada, hemen ruhen ve fiilen isyan ettim. Bu isyanım yüzündendir ki, savaş içinde bir yıla yakın zaman bu hareketime taraftar olmayanlara karşı tutum takındım."⁵³ şeklindeki tarihi önemi haiz beyanıyla⁵⁴, aslında tarihin tekerrür edebileceğini, bu konuda dikkatli olunmasını ve bu yüzden de geçmişten dersler alınmasını vurgulamakta iken, Türkiye'nin yönetici ve egemen sınıflarının 1945 sonrasında, çok yakın bir zamanda yedi düvele karşı inanılmaz bir Kurtuluş Savaşı vermiş bir milletin ulusal güvenliğini sağlama uğruna, kendilerini adım adım Amerika'nın sözde koruyuculuğuna, diğer deyişle hamiliğine bıraktıkları görülmektedir.

Bunun ilk adımı, Mustafa Kemal'in yukarıdaki 24 Nisan 1921 tarihli dikkat çekici beyanattan yıllar sonra, yine bir Nisan ayında, ama bu kez 1946'nın 6 Nisan'ında ABD'nin USS Missouri savaş kravözörü liderliğinde ve USS Providence ile USS Power⁵⁵ savaş gemilerinden mürekkep toplam üç gemilik Amerikan Deniz Görev Grubu'nun İstanbul'a bir liman ziyareti gerçekleştirmesi olarak karşımıza çıkmaktadır⁵⁶. Amerikan savaş gemilerinin gelmesini, o

52 Julien, *a.g.e.*, s.250-251.

53 Akt. Uğur Mumcu, *40'ların Cadı Kazanı*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 13.bs., 1994, s.25.

54 Atatürk'ün söz konusu beyanatının bütünü için bkz. Kolektif, *Atatürk'ün Bütün Eserleri, Cilt: 11 (1921)*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003, s.143-144.

55 Liman ziyareti için seçilen Amerikan savaş gemisi isimlerinin Türkçe karşılıkları da ilginç bir ayrıntıdır. "Providence" kelimesi, tedbir, ihtiyat; "Power" kelimesi ise güç anlamındadır.

56 İsmail Soysal, *Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye-Olaylar Kronolojisi (1945-1975)*, İsis Yayıncılık, İstanbul, 1997, s.23; *Cumhuriyet*, "Missouri Büyük İlgı Ve Sevgile Karşılandı", 06 Nisan 1946, s.1 ve 3.

tarихlerde Türkiye'den toprak ve üs taleplerinde bulunan Sovyetler Birliđi'ne karşı ABD'nin Türkiye'nin yanında olduğu şekilde algılayan Türk yönetici sınıfları, hem rahat bir nefes almış⁵⁷ hem de -deyim yerindeyse- mutluluktan havalara uçmuşlardır. 1946 yılı içinde DP'nin kurulması sonrasında Türk iç politikasında iktidarla muhalefetin mücadelesi tüm şiddetiyle devam ederken gerçekleşen bu Amerikan savaş gemileri ziyareti, iktidar ile muhalefetin, hem coşkulu memnuniyet gösterilerine sahne olmuş, hem de birbirlerine bir şekilde olumlu yaklaşp, kaynaşmalarına vesile olmuştur⁵⁸.

Askeri gemi ziyaretlerine, 21 Şubat 1947'de ise, İngiltere'nin Yunanistan ve Türkiye'ye artık eskisi gibi askeri ve ekonomik yardım yapamayacağı özel bildirimini eklenince, Başkan Truman'a dış ilişkiler ekibince sağlanan 26 Şubat 1947 tarihli "Amerika Dışışleri Bakanlığının Türkiye ve Yunanistan'a Yapılacak Acil Yardım Konusundaki Durum ve Tavsiyeleri" başlıklı rapor sonrasında, Başkan Truman, Kongre'deki 12 Mart 1947 beyanatu ile bu iki ülkeye, daha sonra "Truman Doktrini" olarak anılacak ve 100 milyonu Türkiye'ye, 300 milyonu ise Yunanistan'a olmak üzere, ilk etapta toplam 400 milyon dolarlık bir yardım programı açılmasını Kongre'den talep etmiş⁵⁹; ayrıca, hem bu iki ülkenin talebi üzerine iki devlete askeri ve sivil personelin gönderilmesinin lüzumunu Kongre'ye bildirmiş, hem de bu iki ülkenin sivil ve askeri personelinin yetiştirilmesi için gerekli yetkilerin verilmesini de talep etmiştir⁶⁰. Zaten Başkan Truman da, Amerikan Parlamentosu'nda Türkiye'ye karşı gösterilen uzun ve etkili dirençlerden sonra, doktrini ancak 22 Mayıs 1947 günü imzalayabilme olanağına kavuşacaktır.

Doktrini hayata geçirmek üzere, Türkiye ile ABD arasında ilk yardım anlaşması 12 Temmuz 1947'de imzalanır. Anılan anlaşmaya göre ABD, Türkiye'ye silah, askeri malzeme, teçhizat ve mühimmat ile askeri tesislerin inşası için mali ve teknik yardımda da bulunacaktır⁶¹. Ayrıca doktrin gereğince, isteğe bağlı olmak üzere, bu ülkelere sivil ve askeri Amerikan personeli de gönderilebilecektir ve sonuçta ABD de büyük miktarlarda personelini göndermekten geri kalmamıştır. Yetkin'in vurguladığı gibi, Türkiye, bu yardım anlaşmasıyla Amerikan emperyalizminin kaskacına girmiştir⁶². ABD, Marshall Yardımı sürecinde Türkiye'de Milli Eğitim işlerine de el atacak ve sonunda

57 *Ayın Tarihi*, "d: Missouri Zırhlısının Memleketimizi Ziyareti, Olayların Takvimi, 6 Nisan 1946", No: 149, Ankara, Nisan 1946, s.58.

58 Feroz Ahmad ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976, s.18; Hikmet Bila, *CHP Tarihi (1919-1979)*, DMS Doruk Matbaacılık Sanayi, Ankara, 1979, s.202.

59 *Vatan*, "Truman, Türkiye ve Yunanistan'a 400 milyon dolarlık yardım istedi", 13 Mart 1947, s.1 ve 5; Çağrı Erhan, "ABD ve NATO'yla İlişkiler (1960-1980)", Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt-1 (1919-1980)*, Ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 9.bs., 2005, s.532.

60 Mustafa Çufalı, *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Dönemi (1945-1950)*, Babil Yayıncılık, Ankara, 2004, s.171.

61 *A.g.e.*, s.173.

62 Çetin Yetkin, *Karşıdevrim: 1945-1950*, Kilit Yayınları, Ankara, 8.bs., 2011, s.329-387.

“Türkiye ve ABD Hükümetleri Arasında Eğitim Komisyonu Kurulması Hakkında Anlaşma”, 27 Aralık 1949 tarihinde imzalanacaktır. Bundan sonra, Türkiye’deki Amerikan emellerinin önündeki engellerden bir diğeri olan devletçilik, ABD’li uzmanlar güdümünde alınan tedbirlerle ağır ağır tasfiye edilmiştir. Nitekim daha ileriki yıllarda ABD ile yalnızca savunmaya yönelik değil, başka tür hassas anlaşmaların da imzalandığı görülecektir. Örneğin, Amerika ile 1950’de imzalanan Kültür Anlaşması, Amerika’nın Türkiye’ye harp yılları içinde verdiği 10 milyon dolarlık malzeme borcunun Türkiye’de Amerikalıların yardımı ile yapılacak kültür hizmetlerine ayrılması ile ödenmesi esasına dayanmaktadır. Böylece oluşturulacak fondan Amerika’da yetiştirilecek öğrenci ve uzmanların masrafları ile Türkiye’ye gelecek Amerikalı öğretmen, profesör ve uzmanların aylıkları ve diğer kültürel hizmetlere ait harcamalar karşılanacaktır⁶³.

Daha sonra “Karayolu tuzağı” başlamış ve Atatürk ve arkadaşları, sanki Anadolu toprakları için demiryollarının önemini hiç vurgulamamış gibi, Amerikalılar, nasıl Milli Eğitim Bakanlığı içerisinde etkin şekilde yerleşip eğitim politikalarına yön vermişlerse, aynı şeyi Bayındırlık Bakanlığı’nda da yapmışlar ve Türkiye’nin ulaşım siyasasını demiryolundan karayoluna çevirmişlerdir. Amerikan emperyalizmin düşen maskesi ise, Barker Raporu’dur. Nitekim CHP iktidarının son yıllarında Dünya Bankası’ndan Türkiye’nin kalkınması için bir rapor talep edilmiş, bir uzmanlar kurulunun Türkiye’de de yaptığı yoğun incelemeler sonucunda hazırladığı rapor, bu sırada iktidar değişikliği olunca, DP hükümetine sunulmuştur. 1951 yılında yayımlanan ve başında İnönü’ye sağladığı kolaylıklardan dolayı teşekkür edilen bu raporun içeriği, bunca yardım, kalkınma, serbest piyasa, özel girişimcilik, özgür dünya ticareti sözlerinin gerçekte Türkiye için ne anlama geldiğini, Türkiye’ye biçilen rolün ne olduğunu belgelemektedir.

Sonuçta, bir bağımlılık, bir başka bağımlılığın kapısını açmakta ve bu, zararlı bir virüs yayılımı misali sürüp gitmektedir. Nitekim Marshall Planı’nda da böyle olmuştur. Bu plan, aslında Truman Doktrini’nden pek de ayrı bir anlam taşımamaktadır. Askeri yardım temelli Truman Doktrini, maruz bırakıldığı Türkiye, Yunanistan gibi ülkeler ile savaştan bitik ekonomilerle çıkmış çoğu Avrupa devletinde iki ana başlangıç sorununa yol açmıştır. Bunlardan ilki, Türkiye ile Yunanistan’ın aldıkları büyük çaplı askeri yardım marifetiyle savunma ekonomilerini rahatlatacakları yerde, bilakis hem savunma sanayilerinin tembelleşerek gelişmesinin engellenmesi, hem de bu yabancı menşeli askeri teçhizatın idamesi, bakım-tutumu ve yedek parça tedariki gibi sorunlarla mücadele için bütçelerinin daha da açık vermeye başlamasıdır⁶⁴,

63 İbrahim Bozkurt, “II. Dünya Savaşı Sonrası Amerikan Missouri Zırhlısı’nın İstanbul Limanı’na Ziyareti Üzerine Değerlendirmeler”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* (ÇTTAD), C.VI, S.15, Ankara, 2007, s.271, dipnot 119; *Cumhuriyet*, “Amerika ile yapılan kültür anlaşması”, 14 Mart 1950, s.1 ve 3.

64 Halûk Ülman, *İkinci Cihan Savaşının Başından Truman Doktrinine Kadar Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939-1947*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1961, s.115-116.

yedek parça tedariki için bir de dolar bulma zorunluluğu ise, bu işin, uydulaşan coğrafyalar için bir diğer acıtıcı yönüdür⁶⁵.

İkinci sorun ise, savaş yüzünden ekonomileri felce uğramış Avrupa ülkelerine ABD'nin 1945-46 yıllarında 8-10 milyar dolar yardım yapmasına rağmen, bunların verimsiz alanlarda kullanılmasıyla hiçbir işe yaramadığının görülmesi ve üstüne üstelik Fransa, İtalya gibi ülkelerde komünist partilerin iktidar için zemin bulması olasılığının yükselmesidir. Bu bağlamda, ABD'nin Sovyetler'in Avrupa ve çevresindeki yayılmacı politikalarına karşı, Avrupa'yı güçlendirip kalkındıracak daha rasyonel bir çözüme ihtiyacı hâsıl olmuştur⁶⁶. Bu nevi sebeplerle, dönemin Türk yönetici ve egemen sınıfları, yalnız askeri yardım için değil, aynı zamanda geniş ölçüde bir iktisadî yardım için de Amerikan hükümeti nezdindeki teşebbüslerine devam etmişlerdir⁶⁷. ABD'nin bulduğu çözüm ise, zamanın ABD Dışişleri Bakanı George Marshall'ın, 5 Haziran 1947 günü Harvard Üniversitesi'ndeki konuşmasına konu olan "dâhiyane" iktisadî yardım planıdır.

ABD yönetiminin, kendi iktisat uzmanlarından çok Türkiye'nin "uzun vadeli borç ve/veya hibe yardım" temelli taleplerini haklı buldukları söylenebilir; zira bunun ilk meyvesi olarak da, daha Avrupa İktisadi İşbirliği Anlaşması imzalanmadan Türkiye'yi Marshall Planı bünyesine almaya karar vermeleri gösterilebilir. Nitekim bu anlaşmanın Paris'te imzalanmasından üç ay kadar sonra, 4 Temmuz 1948 günü Ankara'da, Türkiye'ye Marshall yardımlarını başlatacak Türkiye-ABD Ekonomik İşbirliği Anlaşması imzalanır⁶⁸. Bu anlaşma, siyasi yelpazenin hemen hemen her kesiminden olan birçok insan için, Osmanlı Devleti zamanındaki kapitülasyonlara benzetilerek, yoğun şekilde eleştirilmiş ve anılan anlaşmanın adeta, "ABD'ye tam bir teslimiyet içerdiği" yönünde birçok beyan yapılmıştır. Marshall yardımları çerçevesinde imzalanan Türkiye-ABD Ekonomik İşbirliği Anlaşması gereğince, Amerikan mali yardımları üretimin artırılmasında, tarım aletlerinin modernizasyonunda ve milli ulaşım ağının yenilenmesinde kullanılmıştır⁶⁹. Bu şekildeki bir ekonomik kalkınma bağlamında, Avcıoğlu'nun vurgusuyla; "Türkiye, aldığı yardımlarla tarımını geliştirecek ve Avrupa'nın gıda ve hammadde deposu hâline gelecektir. Buna karşılık, sanayi mamullerini Avrupa'dan alacaktır. Atatürk döneminde amaç, sanayi ülkesi olmak iken, Marshall yardımı ile amaç, Avrupa'nın tarım ülkesi olmaktır."⁷⁰.

65 Osman Okyar, "Amerikan Yardımları ve Türk Ekonomisi", *Siyasi İlimler Mecmuası*, S.260, Ankara, Kasım 1952, 341-342.

66 Fahir Armaoğlu, *Siyasi Tarih 1789-1960*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1964, s.769-770; Jean-Baptiste Duroselle, *Histoire diplomatique de 1919 à nos jours*, Dalloz, Paris, 11e éd., 1993, s.472-474.

67 Ülman, *a.g.e.*, s.116.

68 Bu anlaşmanın metni için bkz. Fahir Armaoğlu (Haz.), *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri (Açıklamalı)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, s.168-180.

69 Turgay, *Soğuk Savaş ve Türkiye 1945-1960*, Ebabil Yayıncılık, Ankara, 2006, s.117.

70 Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni, Dün-Bugün-Yarın, Birinci Kitap*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1976, s.557-558.

1940-1950 arası dönemi ve resmi siyasa ile ilişkili nihai değerlendirilmeyi ise, Niyazi Berkes şu şekilde yapmaktadır:

“Bir hakikat var ki o değişmez, daha doğrusu iki hakikat: Alman yenilgisi zamanına kadar İnönü’nün Nazilerin Doğu saldırısını tasvib ettiği, başarılı olmasını canü gönülden beklediği, başarılı olsaydı askeri harekâta bile girişerek bir pay koparmaya hazır olduğu. Gördüğüm vesikalar bunu gösteriyor. İkincisi, Nazi başarısı gerçekleşmeyince ve sovyetlerin o tutumuna karşı bir tepkisi olacağını bildiği için daha Amerika ile Rusya arasındaki soğuk savaş başlamadan çok önce Amerika uyduculuğu doğrultusunda var gücü ile uğraştığı. 1940 ve 1950 arasının en önemli iki yanı budur. Bunun başlattığı sonucu artık kırk İnönü gelse değiştiremez.”⁷¹

Sonuç

Sonuç olarak şu hususlar vurgulanabilir. ABD’nin bu inanılmaz ekonomik çıkarlar kümesi, ABD’nin kendisi için değil, bilakis dünya özgürlük kalelerinin bekçisi olarak, dünyanın mutluluğu için yaşayıp çalıştığı ve mücadele verdiği şekilde mesihvari kabullerle örtülmeye çalışılmıştır. Abraham Lincoln; *“Amerika, yarı özgür, yarı tutsak olarak kalırsa varlığını sürdüremez.”⁷²* derken, bundan feyiz alan II. Dünya Savaşı sonrası Amerikan Başkanları da, dünyanın yarı özgür, yarı tutsak olarak kalırsa varlığını sürdüremeyeceği inancıyla, komünizm tehdidini Amerikan Mesihliği’nin baş tacı yapmışlar; bundan böyle özgürlüğü tehlikeye düşen halklara yardım etmeye karar vermişlerdir. Diğer deyişle, *“ABD’nin politikası, silahlı bir azınlığın egemenliğine, ya da dıştan gelen baskılara direnen özgür halkları desteklemek olmalıdır.”⁷³* Bunlar, 1947 yılında Türkiye ve Yunanistan’a yardım edileceğini beyan eden Başkan Truman’ın sözleridir. Ancak sonraki yıllarda uygulanan Amerikan politikaları, bu beyanatların samimiyeti ve gerçekliği hakkında ciddi şüpheler uyanmasına sebep olmuştur. Örneğin ABD, 1956 yılında Budapeşte’de ayaklananlara yardım etmek için müdahale etmemiştir. Yine, 1967’de Yunanistan’daki Albaylar Cuntası’na karşı takındığı tavır, ABD’nin gözünde özgürlüğün tek ve büyük düşmanının hala komünizm olarak düşünüldüğünü ortaya koymuştur.

ABD’nin emperyal dünya politikaları, genelde doktrinler (öğretiler) üzerinden anlamını bulmuştur. Örneğin, Soğuk Savaş sırasında Küba’da Sovyet füzelerine karşı verilen Amerikan cevabının adli temeli olan 2 Aralık 1823 tarihinde Başkan Monroe’nun ortaya attığı “Monroe Doktrini”, imparatorluğun yöntemlerini ortaya çok iyi koymaktadır. Bu tek taraflı kararlar ABD kendi koydukları yasanın bütün Latin Amerika’da uygulanmasına karar verir.

71 Akt. Burhan Oğuz, *Yaşadıklarım, Dinlediklerim: Tarihî ve Toplumsal Anılar*, Simurg Yayınları, İstanbul, 2000, s.704.

72 Arthur Meier Schlesinger, “The American Revolution Reconsidered”, *Political Science Quarterly*, C.34, S.1, New York, Mart 1919, s.63.

73 *Vatan*, a.g.y., s.5.

Özellikle 19. yüzyılın başlarından bu yana küresel-emperyalist serüvenlerine girişmeden önce ABD'nin bir 'doktrin'i ortaya atarak, tutkularının alanını ve çıkarlarının genişliğini belirtmiş olması dikkate değerdir. İmparatorluğun yayılması ve Komünizm tehlikesi, dünyanın öteki bölgelerine de dokunan yeni doktrin doğmasına yol açmıştır.

Amerikan emperyalizmi için II. Dünya Savaşı'nın sonunun, çok önemli bir değişim, dönüşüm ve gelişim safhası olduğunu görmekteyiz. O güne değin küresel büyük çıkarları "önce Amerika" anlayışı adına pek kabullenmeyen ABD'nin, bu nedenle bazen "yalnızlık" politikasını, bazen de müdahalecilik politikasını benimsediği bir diğer tespittir. Ancak, İkinci Büyük Savaş'ın sonu ile birlikte, ülke iç siyasetindeki geçici bir "Amerikan Kalesi"ne sığınma isteğine rağmen ABD, hep "önce Amerika" anlayışı doğrultusunda, ekonomik veya stratejik çıkarlarının tehdit edildiği her yere sivil ve/veya askeri müdahalelerde bulunmayı stratejik küresel bir hedef olarak benimsemiştir.

Ve bu kaçınılmaz zorunluluk, 1945 yılı sonrasında dünyanın hemen hemen her noktasının Amerikan ekonomisinin, Amerikan Doları'nın, Amerikan diplomasinin, Amerikan silah sistemlerinin etkisi altına girmesine yol açmıştır. Artık imparatorluğun dünyanın dört bucağında, ham madde kaynakları, pazarları, müttefikleri ve müşterileri, askeri üs şebekeleri, uçak gemileri görev grupları ve balistik füzeli nükleer denizaltıları olmak zorundadır. Bir devleti resmen tanımak veya tanımamak, anlaşma ve antlaşmaları kabul etmek ya da etmemek, ekonomik ya da mali yardımda bulunmak veya bulunmamak, ticari ilişkiler kurmak ya da kurmamak suretiyle, dost, düşman, tarafsız herkesi etkisi altına almaya başlamıştır. O artık, ağını dünyanın her yanına yaymaya başlayan emperyal bir süper güçtür. Zira emperyalizm, Amerikan imparatorluğunu her yerde "hazır ve nazır" olmaya davet etmektedir.

Ancak, ne garip bir tarihsel tesadüftür ki, böyle bir ortamda Türkiye'de de emperyalizmi ülkeye davet etmeye hazır kadrolar, siyasal anlayışlar ve işbirlikçiler hazır ve nazırdır. Dolayısıyla, örneğin günümüz Ortadoğu'sunda sözde "Arap Baharı" söylemi altında emperyalizmin küresel saldırılarının her koldan yoğunlaştığı bir dönemde, Türkiye'nin "BOP Eşbaşkanlığı" söylemiyle ABD, İngiltere gibi emperyal güçlerin 'modern şarkiyatçılık' temelli emperyalist politikalarına tam destek vermesi, günümüzün temellerinin atıldığı nedenleri barındıran, bugünün aynası olan "geçmiş"e bakmayı gerektirmektedir. Bu gereklilik, özellikle II. Dünya Savaşı ertesinde emperyalizmin içteki işbirlikçilerce Türkiye'ye daveti konusunun -günceli anlayabilmek anlamında- tarihsel bağlamını irdeleme zorunluluğunu da beraberinde getirmektedir.

Görüldüğü üzere, toplumun çıkarları için bireyin çıkarlarını göz ardı eden komünist sisteme karşı, birey özgürlüklerini topluma önceleyen liberal sistem, kapitalizmle birlikte iki farklı, ama bağlaşıklık siyasal sistemi beraberinde getirmiştir. Liberal-kapitalist sistemi temsil ettiği savındaki ABD, komünizmin

bir tehlike olarak algılanmasını sağlayabilmek amacıyla, toplumlara karşı bazı stratejiler geliştirmiştir⁷⁴. Bu bağlamda, öncelikle dönemin ABD Başkanı Truman tarafından hazırlanan bir plan çerçevesinde, Sovyet tehdidine karşı komünizm tehlikesi altındaki ülkelere, mali ve askeri yardım yapılması kararlaştırılmıştır. “Truman Doktrini” olarak adlandırılan plan, daha sonradan Marshall Planı’na öncülük etmiştir. Bu planlar, gelişmemiş ülkeleri liberal-kapitalist sistemin içine çekme yolunda ABD’nin amaçlarına hizmet etmekle kalmamış; bunun yanında, 1945 sonrasında Amerikan hegemonyasını küresel çapta inşanın temel iki bacağına oluşturan bu planlar ve bunlara karşı doğan Sovyet tepkileri, Soğuk Savaş’ın önemli hazırlayıcılarından olmuştur.

---

74 Türkaya Ataöv, “Marshall Plânından NATO’nun Kuruluşuna Kadar “Soğuk Harb””, A.Ü. SBF Dergisi, C.23, S.3, Ankara, 1968, s.275.

KAYNAKÇA

I. Süreli Yayınlar

A.Ü. SBF Dergisi.

Ayın Tarihi.

Cumhuriyet.

Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (ÇTTAD).

EskiYeni Dergisi.

Folklor/Edebiyat Dergisi.

H.Ü. İİBF Dergisi.

Siyasi İlimler Mecmuası.

Political Science Quarterly.

Vatan.

II. Kitaplar

AHMAD, Feroz ve AHMAD, Bedia Turgay, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1976.

ANADOL, Cemal, *Dünyayı Kemiren Âfet: Kızıl Emperyalizm*, Milliyetçi Anadolu Yayınları, İstanbul, 2.bs., (t.y.).

ARMAOĞLU, Fahir, *Siyasi Tarih 1789-1960*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1964.

ARMAOĞLU, Fahir (Haz.), *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri (Açıklamalı)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

AVCIOĞLU, Doğan, *Türkiye'nin Düzeni, Dün-Bugün-Yarın, Birinci Kitap*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1976.

BAŞKAYA, Fikret, *Paradigmanın İflası: Resmi İdeolojinin Eleştirisine Giriş (Batılılaşma Çağdaşlaşma Kalkınma)*, Özgür Üniversite Yayını, Ankara, 16.bs., 2011.

BERKES, Niyazi, *İkiyüz Yıldır Neden Bocalıyoruz?*, İstanbul Matbaası, İstanbul, 2.bs., 1965a.

BERKES, Niyazi, *Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler*, Yön Yayınları, İstanbul, 1965b.

- BERKES, Niyazi, *Arap Dünyasında İslamiyet Milliyetçilik Sosyalizm*, Köprü Yayınları, İstanbul, 1969.
- BERKES, Niyazi, *Türk Düşününde Batı Sorunu*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1975.
- BİLA, Hikmet, *CHP Tarihi (1919-1979)*, DMS Doruk Matbaacılık Sanayi, Ankara, 1979.
- BORATAV, Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi (1908-1985)*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1987.
- CEM, İsmail, *Türkiyede Geri Kalmışlığın Tarihi*, Cem Yayınevi, İstanbul, 6.bs., 1977.
- COŞKUN, Alev, *Hasan Âli Yücel: Aydınlanma Devrimcisi*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2.b., 2007.
- ÇAVDAR, Tevfik, *Osmanlıların Yarı-sömürge Oluşu*, Ant Yayınları, İstanbul, 1970.
- ÇELİK, Edip, *100 Soruda Türkiye'nin Dış Politika Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1969.
- ÇUFALI, Mustafa, *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Dönemi (1945-1950)*, Babil Yayıncılık, Ankara, 2004.
- DOYLE, Michael W., *Empires*, Cornell University Press, Ithaca, 1986.
- DUROSELLE, Jean-Baptiste, *Histoire diplomatique de 1919 à nos jours*, Dalloz, Paris, 11e éd., 1993.
- FERGUSON, Niall, *Empire: The Rise and Demise of the British World Order and the Lessons for Global Power*, Basic Boks, New York, 2004.
- FINLEY, Moses I., "Empire in the Greco-Roman World", *Greece and Rome*, 2nd Series, Cilt 25/1, 1978.
- GÜRAN, Tevfik, *İktisat Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul, 2011.
- HARDT, Michael ve NEGRI, Antonio, *Empire*, Harvard University Press, Cambridge, Mass., 4.bs., 2001.
- HOWE, Stephen, *Empire: A Very Short Introduction*, Oxford University Press, Oxford, 2002.
- İLHAN, Attilâ, *Hangi Atatürk*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1981.
- İLHAN, Attilâ, *Hangi Batı?*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2002.
- JULIEN, Claude, *Amerikan İmparatorluğu*, Çev. Tahsin Saraç ve Aysel Gülercan, Hitit Yayınları, Ankara, 1969.
- KAHRAMAN, Hasan Bülent, *Türk Siyasetinin Yapısal Analizi - II (1920-1960)*, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2010.
- KARAOŞMANOĞLU, Yakup Kadri, *Politikada 45 Yıl*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1968.
- Kollektif, *Atatürk'ün Bütün Eserleri, Cilt: 11 (1921)*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003.
- KURMUŞ, Orhan, *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*, Bilim Yayınları, İstanbul, 1974.

- LERNER, Max, *America as a Civilization: Life and Thought in the United States Today*, Simon and Schuster, New York, 1957.
- MERİH, Turgay, *Soğuk Savaş ve Türkiye 1945-1960*, Ebabil Yayıncılık, Ankara, 2006.
- MOTYL, Alexander J., *Imperial Ends: The Decay, Collapse, and Revival of Empires*, Columbia University Press, New York, 2001.
- MUMCU, Uğur, *40'ların Cadı Kazanı*, Tekin Yayınevi, İstanbul, 13.bs., 1994.
- NACİ, Fethi (Haz.), *Emperyalizm Nedir?*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1965.
- OĞUZ, Burhan, *Yaşadıklarım, Dinlediklerim: Tarihi ve Toplumsal Anılar*, Simurg Yayınları, İstanbul, 2000.
- ÖYMEN, Altan, *Öfkeli Yıllar*, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 5.bs., 2009.
- ÖZBARAN, Salih, *Yemen'den Basra'ya Sınurdaki Osmanlı*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2004.
- SAID, Edward W., *Kültür ve Emperyalizm*, Çev. Necmiye Alpay, Hil Yayın, İstanbul, 3.bs., 2010.
- SANDER, Oral, *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü*, İmge Kitabevi, Ankara, 10.bs., 2016.
- SCHUMAN, Frederick L., *International Politics: The Western State System in Transition*, McGraw-Hill, New York, 1941.
- SLADE, Sir Adolphus, *Sir Adolphus Slade'in (Müşavir Paşa) Türkiye Seyahatnamesi ve Türk Donanması ile Yaptığı "Karadeniz" Seferi*, Çev. Ali Rıza Seyfioğlu, T.C. Askeri Deniz Matbaası, İstanbul, 1945.
- SOYSAL, İsmail, *Soğuk Savaş Dönemi ve Türkiye-Olaylar Kronolojisi (1945-1975)*, İsis Yayıncılık, İstanbul, 1997.
- STEEL, Ronald, *La Pax americana*, Çev. M. Boucherot ve A. Gremy, Buchet-Chastel, Paris, 1967.
- TAMER, Ülkü (Der.), *Amerika'ya Karşı Eylemleri Araştırma Komitesi'nin Tutanakları-İhanet Yılları*, +1 Kitap, İstanbul, 2007.
- ÜLMAN, Halûk, *İkinci Cihan Savaşının Başından Truman Doktrinine Kadar Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939-1947*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1961.
- VALIER, Jacques, *Emperyalizm Üzerine*, Çev. Şadi Ozansu, Köz Yayınları, İstanbul, 1977.
- YALÇIN, Aydın, *Türkiye İktisat Tarihi - Osmanlı İktisadında Büyüme ve Gerileme Süreci*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1979.
- YETKİN, Çetin, *Karşıdevrim: 1945-1950*, Kilit Yayınları, Ankara, 8.bs., 2011.

III. Makaleler

- ACARTÜRK, Ertuğrul ve KILIÇ, Ramazan, "Osmanlı Devleti'nde Kapitülasyonların İktisadi ve Siyasi Perspektiften Analizi", *H.Ü. İİBF Dergisi*, C.29, S.2, Ankara, 2011, ss.1-21.
- ATAÖV, Türkkaya, "Marshall Plânından NATO'nun Kuruluşuna Kadar "Soğuk Harb'", *A.Ü. SBF Dergisi*, C.23, S.3, Ankara, 1968, ss.275-310.
- Ayın Tarihi*, "d: Missouri Zırhlısının Memleketimizi Ziyareti, Olayların Takvimi, 6 Nisan 1946", No: 149, Ankara, Nisan 1946, ss.57-58.
- BOZKURT, İbrahim, "II. Dünya Savaşı Sonrası Amerikan Missouri Zırhlısı'nın İstanbul Limanı'nı Ziyareti Üzerine Değerlendirmeler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi (ÇTTAD)*, C.VI, S.15, Ankara, 2007, ss.251-274.
- Cumhuriyet*, "Missouri Büyük İlgi Ve Sevgile Karşılandı", 06 Nisan 1946, ss.1 ve 3.
- Cumhuriyet*, "Amerika ile yapılan kültür anlaşması", 14 Mart 1950, ss.1 ve 3.
- ERHAN, Çağrı, "ABD ve NATO'yla İlişkiler (1960-1980)", Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt-1 (1919-1980)*, Ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 9.bs., 2005, ss.522-575.
- İLHAN, Attilâ, "'Atatürk Parantezi'nden Çıkmak", *Cumhuriyet*, 28 Şubat 1997, s.20.
- İLHAN, Attilâ, "'Boynuna Sarıldığımız Yıllarlar!..'", *Cumhuriyet*, 24 Mart 1997, s.20.
- İLHAN, Attilâ, "'Mazlumlar', Nasıl Birleşmesin?", *Cumhuriyet*, 17 Şubat 1999, s.22.
- İLHAN, Attilâ, "Önsöz yerine", *Atatürkçülük Nedir*, İleri Yayınları, İstanbul, 2.bs., 2003, ss.17-40.
- KAYALI, Kurtuluş, "Nihayet Gerçekleşen Bir Niyazi Berkes Sempozyumu Üzerine Bazı Düşünceler", *Folklor/Edebiyat Dergisi*, C.5, S.19, Ankara, 1999, ss.45-51.
- OKYAR, Osman, "Amerikan Yardımları ve Türk Ekonomisi", *Siyasi İlimler Mecmuası*, S.260, Ankara, Kasım 1952, ss.340-343.
- ÖZHAN, Taha, "Amerikan İmparatorluğu", *EskiYeni Dergisi*, S.3, Ankara, 2006, ss.12-33.
- SCHLESINGER, Arthur Meier, "The American Revolution Reconsidered", *Political Science Quarterly*, C.34, S.1, New York, Mart 1919, ss.61-78.
- SELÇUK, İlhan, "200 Yıldır Neden Bocalyoruz?...'", *Cumhuriyet*, 27 Ekim 1985, s.2.

SEYFİOĞLU, Ali Rıza, "Ön Söz", *Sir Adolphus Slade'in (Müşavir Paşa) Türkiye Seyahatnamesi ve Türk Donanması ile Yaptığı "Karadeniz" Seferi*, Sir Adolphus Slade, Çev. Ali Rıza Seyfioğlu, T.C. Askeri Deniz Matbaası, İstanbul, 1945, ss.vii-xiv.

ÜNLÜ, R. Barış, "İmparatorluk Fikrinin Gelişimi", *A. Ü. SBF Dergisi*, C.65, S.3, Ankara, 2010, ss.237-266.

Vatan, "Truman, Türkiye ve Yunanistan'a 400 milyon dolarlık yardım istedi", 13 Mart 1947, ss.1 ve 5.